

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Lze filozofii A. Schopenhauera
označit za pesimistickou?**

Plzeň 2012

René Navrátil

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**Lze filozofii A. Schopenhauera označit
za pesimistickou?**

René Navrátil

Vedoucí práce:

PhDr. Jaromír Murgaš, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, duben 2012

OBSAH

1.	Úvod	1
2.	Definice a úvahy o pesimismu	4
2.1	Definice pesimismu.....	4
2.2	Úvahy týkající se pesimismu.....	6
3.	Schopenhauerův život a filosofie	11
3.1	Schopenhauerův život	11
3.2	Schopenhauerova filosofie	16
3.3	Úvahy nad vybranými myšlenkami Schopenhauerovy filosofie	21
4.	Pesimismus v antickém myšlení.....	29
4.1	Stoicismus.....	29
4.2	Epikureismus	33
5.	Podobnosti mezi Schopenhauerovým učením a buddhismem	35
6.	Jean Jacques Rousseau jako Schopenhauerův předchůdce	38
7.	Vlivy Schopenhauerova učení.....	40
7.1	S.Freud.....	40
7.2	F. Nietzsche	42
7.3	Existencialismus	45
8.	Shrnutí základních myšlenek.....	47
9.	Závěr	52
10.	Použitá literatura	54
11.	Resumé.....	56

1. Úvod

Téma, cíl a struktura práce

Pesimismus bývá v dnešním obecném povědomí ztotožňován spíše s určitým psychologickým stavem než se specifickým druhem filosofie. Slovo "pesimismus" je termínem, který bývá až příliš často nesprávně používán či dokonce zneužíván. V tomto obecném pojetí pak pesimismus vyznívá téměř jako obvinění z nesprávného či nepatřičného postoje k životu nebo jako diagnóza nešťastného psychologického stavu. V předkládané bakalářské práci se pokusím zpochybnit toto obecně přijímané a do značné míry populární pojetí (často se blížíci předsudku) a budu se snažit poukázat na některé přehlížené či nepovšimnuté aspekty filosofického pesimismu, které si podle mého názoru zasluhují pozornost už proto, že právě pesimistické myšlení může poskytnout zásadní alternativu k dnešnímu až bezuzdnému progresivismu, který dominuje modernímu myšlení. Tato alternativa získává na významu také v souvislosti s celosvětovou ekonomickou krizí, která otřásla přesvědčením, že neomezený ekonomický růst je faktorem, na který se lze spolehnout a který zároveň určuje míru štěstí člověka. V souvislosti s nastíněným tématem budu věnovat pozornost filosofii Arthura Schopenhauera jako typického představitele filosofie pesimismu, přičemž se pokusím určit, kterými konkrétními a zásadními myšlenkami svého učení si přízvisko filosofa pesimismu zasloužil. Zároveň se pokusím interpretovat některé jeho myšlenky takovým způsobem, který dovolí případný negativní odstín jejich pesimistického vyznění když ne zpochybnit, pak alespoň zmírnit. Nemám v úmyslu hájit pesimistická stanoviska, spíše se chci pokusit ukázat, že některé aspekty Schopenhauerovy filosofie nemusí být nutně pokládány za deprimující. Z určitého úhlu pohledu pesimismus může být (a také tomu v historii tak často bývalo) povzbuzující či dokonce osvobozující filosofii. Zatímco po nás Schopenhauer (a filosofický pesimismus vůbec) požaduje, abychom omezili a eliminovali některé z našich nadějí a očekávání a abychom na svět nahlíželi "realisticky" bez růžových brýlí, zároveň nám nabízí doporučení jak vést své životy, aby byly když ne přímo šťastné, tak alespoň v dosažitelné míře prosty zbytečného emocionálního utrpení. Ba co víc, ukazuje možnosti, jak dosáhnout úniku z tohoto "slzavého údolí", za který Schopenhauer tento viditelný svět pokládá.

Vedle toho bude věnována pozornost také zasazení Schopenhauerova myšlení, a to zejména s ohledem na "pravidla vedení správného života", do historického kontextu s

myšlením stoiků a dalších myšlenkových předchůdců pesimismu. V této bakalářské práci se hodlám dotknout i otázky, z jakých kořenů Schopenhauerovo myšlení vyrůstalo a jak (pokud vůbec) se pesimismus projevoval v jeho životě.

Název bakalářské práce *Lze filozofii A. Schopenhauera označit za pesimistickou?* jsem možná trochu provokativně zvolil především proto, že chci polemizovat s názorem, podle kterého filosofický pesimismus vede k pasivitě v osobním i společenském životě, k beznaději a zoufalství. Při zpracování tématu této bakalářské práce jsem čerpal z vybrané primární i sekundární literatury, která se v daném kontextu vztahuje k "historii pesimismu" a vlastnímu Schopenhauerovu filosofickému myšlení, dále pak k jeho životu a okrajově také k myšlení Sigmunda Freuda, Friedricha Nietzcheho a Alberta Camuse, kteří byli Schopenhauerem ovlivněni.

Tato práce si klade jeden cíl hlavní a dva cíle vedlejší, které přímo souvisejí s nastíněným tématem:

- (1) Hlavním cílem je pokusit se obhájit tezi, že některé Schopenhauerovy myšlenky a jejich konsekvence nemusejí být nutně interpretovány jako pesimistické.
- (2) Dalším cílem je obhájit tezi, že pesimismus nevedl v Schopenhauerově životě k nihilismu, odevzdanosti k absenci životního smyslu.
- (3) Poukázat na některé pozitivní aspekty pesimistického myšlení.

V souvislosti s tématem této práce se pokusím o vysledování pesimistických prvků ve filosofii stoicismu, epikureismu a v učení vybraných myslitelů, které vykazují určitou podobnost s myšlenkami A. Schopenhauera. Vedle toho se rovněž pokusím poukázat na podobnosti mezi buddhismem a Schopenhauerovým učením.

Téma a způsob pojetí této bakalářské práce do značné míry určily její formu jako eseje. Hlavní použité metody spočívaly v prostudování vybrané primární i sekundární literatury a analýzy vybraných textů a jejich komparaci. Z toho pak vycházela další práce a úvahy, které zde předkládám. Téma je zpracováno v několika kapitolách a to tak, že následující kapitola je věnována definici termínu "pesimismus" a obecným úvahám, které se filosofie pesimismu týkají. Další kapitola je věnována životu a myšlení Arthura Schopenhauera. Ve čtvrté kapitole se pokouším zmapovat „historii pesimismu“ v učení stoiků a epikurejců. V jedné z následujících kapitol bude věnována pozornost i učení buddhismu, a to pro jeho určitou podobnost s myšlením Schopenhauerovým. Úvahy budou věnovány i vybraným novověkým myslitelům, ať už jako předchůdcům či pokračovatelům pesimistického myšlení. Průběžně bude věnována

pozornost některým paralelám jednotlivých učeních s vybranými Schopenhauerovými myšlenkami. Současně s tím se pokusím upozornit na pozitivní aspekt vybraných myšlenek (resp. pesimismu vůbec). Zásadní ideje pak budou znovu shrnuty v závěru této práce.

Uvědomuji si, že některé mé závěry mohou být pokládány za diskutabilní už vzhledem k jejich subjektivnímu charakteru. Ovšem máme-li vyjádřit nějaké hodnotové mínění (ať už ve smyslu optimismu/pesimismu či jiném), nutně musí být takové mínění zatíženo subjektivním náhledem. Navíc se domnívám, že axiologické aspekty tohoto pojednání, které vyplývají již ze samé povahy tématu, tento můj postup do určité míry ospravedlňují.

2. Definice a úvahy o pesimismu

2.1 Definice pesimismu

Ještě před tím, než bude možno v úvahách týkajících se pesimistického myšlení pokročit dál, je nutné značně široký pojem "pesimismus" určit blíže z hlediska psychologického a filosofického. Bude tak i osvětleno, jak by mělo být tomuto termínu rozuměno v této práci.

Štěstí i smutek člověka provázejí od nepaměti, ovšem pesimismus je, stejně jako myšlenka pokroku, ideou moderní. Výraz pesimismus se široce rozšířil až v devatenáctém století. „*Ačkoliv filosofická tradice obsahující prvky, kterým bychom dnes označili jako pesimistické, se nechá vysledovat již od nejstaršího období, nelze identifikovat její přesný počátek.*“¹ Joshua Foa Dienstag, profesor filosofie na Kalifornské univerzitě a autor knihy *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, má za to, že „*pesimismus je fundamentálně propojen s lineární koncepcí času, která, byť se objevila s nástupem křesťanství, začala hrát významnou roli v západním myšlení až na začátku moderní doby.*“²

Samotné slovo pesimismus pochází z latiny a znamená "nejhorší". Ke konci 18.století a začátkem století 19. se tohoto termínu začíná užívat v kontextu filosofického myšlení. Podle některých pramenů jsou doklady o prvním použití tohoto slova u Samuela Taylora Coleridge v roce 1775³, podle jiných u Georga Christopha Lichtenberga v roce 1776⁴. V prvním vydání Schopenhauerova díla *Die Welt als Wille und Vorstellung* v roce 1819 se tento pojem ještě neobjevuje, ale objevuje se až ve vydání z roku 1844. Nicméně lze říci, že právě v tu dobu byla formulována základní myšlenka toho, co je dnes chápáno jako metafyzický pesimismus či filosofický pesimismus⁵.

Obsáhlý výkladový slovník *The Webster's New World Dictionary* definuje filosofický pesimismus jako doktrínu nebo víru, že: „*a) existující svět je nejhorším z*

¹ Dienstag, Josua, Foa, *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, Princeton University Press, 2006, str.9

² Tamt., str. 9

³ www.cardiff.ac.uk/philosophy/989022

⁴ <http://construct.haifa.ac.il/~ilangz/pessimis.html>

⁵ Tamt.

možných světů, b) zlé v životě převažuje nad dobrým.“⁶ Nicméně na vzdor této jasné a stručné definici nepanuje obecná shoda v tom, zda je pesimismus filosofií v pravém slova smyslu či spíše psychologickým postojem. Existují zde jak názory, které striktně odlišují filosofií pesimismu (jako platné a plnohodnotné filosofie) od psychologické dispozice, tak názory, podle kterých filosofie pesimismu není skutečnou filosofií, ale spíše určitým psychologickým rysem osobnosti. Dienstag může být zařazen mezi zastánce prvně zmiňovaného názoru, zatímco Leroy Loemaker, autor pasáže věnované pesimismu v *Encyclopedia of Philosophy*, se svou definicí pesimismu přibližuje názoru druhému, tedy opačnému. Ve zmíněné encyklopedii filosofie Loemaker píše, že pesimismus a jeho opak optimismus nejsou ničím jiným, než pouhými názory či prostě přesvědčením. Podle Loemakera se jedná o osobní názor či postoj, který se týká míry přítomnosti zla nebo dobra ve světě nebo v lidské zkušenosti při prožívání světa. Tento postoj může u jednotlivých lidí variovat v závislosti na jejich temperamentu, hodnotách, zkušenostech a kulturní situaci, přičemž tyto zmiňované faktory hrají podle Loemakera mnohem větší roli než filosofická tradice.⁷ Podle této definice je zřejmé (a přesvědčuje nás o tom i naše zkušenost), že hodnotové výroky týkající se lidského života a povahy světa vůbec, se mohou mezi jedinci dramaticky lišit, i když fakta skutečnosti samotné jsou zřejmá a nezpochybnitelná. Známá otázka, zda sklenice je zpola plná či prázdná, je nejznámějším příkladem subjektivního hodnocení nějaké nepopíratelné skutečnosti. Faktem je, že uvažovaná sklenice není ani poloplná ani poloprázdná: je plná vody a vzduchu. Přesto se pesimista s optimistou přetěžko shodnou, budou-li lpět na své verzi vidění světa, zatíženého jejich hodnotícími soudy.

Je zřejmé, že problematika pesimismu se více či méně dotýká i psychologických aspektů, a proto pokládám za vhodné uvést definici pesimismu, tak, jak ji uvádí Psychologický slovník. Pesimismus je zde definován jako „škarohlídství, sklon očekávat nejhorší možný výsledek, vidět svět z té horší stránky..“⁸ Tato stručná definice nám neříká nic o možných příčinách či důvodech takového vidění světa. Nabízí se proto otázka, zda je pesimismus důsledkem nepříznivých životních zkušeností člověka, který pak takový pesimistický názor sdílí, nebo filosofickým náhledem, ke kterému jedinec dospěl na podkladě pozorování lidského života, případně zda se jedná o

⁶ Webster's New World Dictionary, Prentice Hall. New York 1989, str. 1009

⁷ Leroy, Loemaker, "Pessimism", in *Encyclopedia of Philosophy*, New York 1967, p. 114

⁸ Hartl, P., Hartlová, H., *Psychologický slovník*, Praha: Portál, 2009

kombinaci obojího, což se nabízí jako nejpřijatelnější odpověď. V souvislosti se Schopenhauerem bude této otázce ještě věnována další pozornost. Zde je jen třeba podotknout, že psychologické chápání pesimismu v duchu výše uvedené definice je způsob, jakým je dnes pesimismu nejčastěji rozuměno.

V souvislosti s definicí pesimismu budiž ještě uvedeno, že pesimismus by bylo možno definovat z mnoha dalších hledisek. Můžeme pak hovořit například o pesimismu jako kulturním fenoménu (kulturní pesimismus), mezi jehož představitele je možno zařadit např. Jean Jacques Rousseaua, Giacoma Leopardiho, Alberta Camuse, Michel Foucaulta a další myslitele, básníky a spisovatele.

Pro účely této práce bude pesimismu chápán ve smyslu výše uvedených definic, přičemž v závislosti na charakteru uvažovaných otázek zde dojde k volnému přechodu od pojetí pesimismu jako filosofie, přes psychologické pojetí, až k pesimismu jako "filosofii života". Určující obsah tohoto slova zde budu chápat v takovém významu, kterému odpovídají slova jako je zmar, bezvýchodnost či beznaděj.

Protože slova "pesimismus" či "pesimistický" jsou užívána značně volně, bude vhodné vedle vymezení těchto pojmů, věnovat ještě pozornost obecnějším úvahám, které se týkají pesimismu jako takového.

2.2 Úvahy týkající se pesimismu

Pesimismus jako filosofie, která byla v jistém období respektovanou, ne-li dokonce populární filosofií, se stal v naší kultuře natolik přehlíženým ne-li opovrhovaným myšlením, že již pouze stačí nějakou myšlenku označit jako pesimistickou, aby taková myšlenka byla bez diskuse zavržena jako iracionální, emocionální a jednoduše neudržitelná či dokonce zavrženíhodná. Nabízí se otázka, zda takové odsouzení není projevem určitého neporozumění či dokonce předsudku. Přitom již samotné očekávání, že věci se budou vyvíjet špatným směrem, se nezdá o nic méně racionální než očekávání, že věci se budou ubírat směrem dobrým. Prozkoumání takové otázky však bývá často již předem zamítnuto. Pesimismus je zpravidla zavržen ještě dříve, než seriózní diskuse vůbec může začít. Možná je to tím, že pesimismus je pro některé lidi v určitém smyslu natolik zneklidňujícím a ohrožujícím myšlením, že se jím odmítají vážně zabývat. Obávají se důsledků, ke kterým by takové rozvažování podle jejich názoru až mohlo vést. Avšak již tato skutečnost sama o sobě by stála za prozkoumání.

Protože pesimismus je v obecném povědomí považován spíše za psychologickou dispozici než filosofickou teorii, jeho pozitivní aspekty bývají obvykle zcela přehlíženy či dokonce nepovšimnuty. Pesimisté dnes bývají vnímáni spíše jako jakási zřídka, až nepatřičná krajnost, ne-li, řečeno méně zdvořile, podivínství. Protože pesimismus nepřichází se žádným "pozitivním projektem", vysloužil si nálepku jako něčeho druhořadého i v rámci filosofie⁹. Jeho myšlenky mohou být zajímavé, ale rozhodně je nelze považovat za něco, podle čeho by se dnešní člověk měl řídit¹⁰. Velmi často se lze také setkat s názory, ve kterých je pesimismus spojován či dokonce zaměňován s nihilismem a cynismem. Dienstag má za to, že ačkoliv pesimismus může být skutečně v určitém ohledu považován za negativní filosofii, nelze jej ztotožňovat s nihilismem¹¹. V případě pesimismu se nejedná o systematicky propracovaný filosofický systém. Je spíše odpovědí na otázku po způsobu vedení "správného života" ve světě, ve kterém se nevyhnutelně setkáváme s bolestí, utrpením a smrtí. I to je možná také jedním z důvodů, proč je tato filosofie někdy přehlížena či dokonce diskvalifikována a vyloučena z vážného filosofického zkoumání. Nicméně se podle Dienstag v poslední době objevují (zejména v angloamerickém prostředí) snahy o rehabilitaci tohoto myšlení. V první řadě je to patrné na obnoveném zájmu o filosofii stoiků, kyniků, epikurejců a skeptiků¹². Panuje souhlas v tom, že představitelé těchto škol zaměřovali svou pozornost více a především na přístup či postoj jedince k životu, než na rozvíjení vlastních filosofických systémů. Počínaje stoiky lze takovou filosofii považovat také za filosofii "duchovní útěchy". Že tuto konsolační funkci plnil například stoicismus, je zřejmé již z takových děl jako jsou například Senekovy dopisy či Aurelioovy *Hovory k sobě*.

Odhlédneme-li od antiky, lze podle Dienstag pesimistické myšlenky od jasně vyjádřených až po méně zřetelně artikulované vysledovat například u „*Rousseaua, Leopardiho, Schopenhauera, Nietzscheho, Webera, Unamuna, Ortegy y Gasset, Freuda, Camuse, Adorna, Foucaulta a Ciorana...*“.¹³ Dienstag jako předchůdce uvedených uvádí také Montaigna a Pascala¹⁴.

⁹ Dienstag, J.F., *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, str. 4

¹⁰ Tamt., str. 4

¹¹ Tamt., str. 4

¹² Tamt., str. 8

¹³ Tamt., str. 5

¹⁴ Tamt., str. 6

Dienstag má za to, že zrod pesimistického myšlení v novověku souvisí s pojetím času¹⁵. Ačkoliv se lineární pojetí času objevilo ve větší a výrazné míře již s příchodem křesťanství, hlavní roli toto pojetí začalo sehrávat (v kontextu pesimismu) až v období osvícenství. Když se začaly objevovat první hodiny (jako první se objevily v severní Itálii) a posléze kapesní hodinové strojky, z času se stala měřitelná veličina. Filosofické myšlení té doby bylo bezesporu odpovědí na optimismus osvícenství, nicméně lze přijmout Dienstagovu myšlenku, že tento posun v uvědomování lineárního plynutí času jistě ovlivnil i uvažování některých tehdejších myslitelů. Pesimismus je podle Dienstagy "dítětem moderní doby"¹⁶. Současně s tím, jak se začíná objevovat kritika neopodstatněného optimismu a víry v pokrok a rozvoj lidského rozumu, a když se začíná objevovat rozčarování z toho, že materiální a technický pokrok s sebou nepřináší podobný pokrok v oblasti mravní a ani v oblasti kvality a porozumění životu, se objevují i racionální důvody hledat odpověď právě v pesimistické filosofii. Jestliže se víra v pokrok přestala jevit přesvědčivou a ze všeobecného pokroku se spíše stává mýtus a utopie, pak se filosofie pesimismu objevuje jako alternativa či odpověď na toto rozčarování.

Je třeba striktně od sebe odlišit pesimismus jako filosofii od psychologické dispozice, která je spojována s depresí a podobnými stavy. Nahlížet na pesimismus pouze jako na určité psychologické "nastavení" by znamenalo zbavit pesimismus jeho filosofické serióznosti a zredukovat jej na jakousi nemoc ducha či mysli. Irvin Yalom ve své knize *Léčba Schopenhauerem* prezentuje názor, že rozhodující formativní vliv na Schopenhauerovo filosofické myšlení měly genetické faktory spolu s jeho traumatickými zážitky z dětství.¹⁷ Ve zmiňované knize, která má zčásti povahu literární fikce, se Yalom pokouší vykreslit Schopenhauerův psychologický portrét. K tomu je vhodné podotknout, že Yalom v předmluvě své knihy uvádí, že při práci na částech svého literárního díla, které se týkaly Schopenhauerova života, vycházel z důkladně prostudovaných relevantních zdrojů.¹⁸ Tato skutečnost spolu s Yalomovým pokusem o psychologické vykreslení Schopenhauerovy osobnosti je důvodem, proč bude Yalom v následujících pasážích častěji citován.

¹⁵ Dienstag, J.F., *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, str. 11

¹⁶ Tamt., str. 16

¹⁷ Yalom, Irvin, D., *Léčba Schopenhauerem*. Praha, Portál 2000, str. 169

¹⁸ Tamt., str. 5-6

Yalom je přesvědčen, že právě osobní životní zkušenosti spolu s genetickou dispozicí byly zdrojem Schopenhauerova osobnostního založení, které se rozhodující měrou odrazilo v jeho filosofickém myšlení. Ačkoliv jistě nelze podceňovat genetické vlivy a ani zážitky z dětství, není snadné přijmout takovéto biologicko-psychologizující vysvětlení. Bylo by například absurdní chtít vysvětlovat současnou popularitu buddhismu krušným dětstvím či genetickou zátěží jeho stoupenců. To, co formovalo Schopenhauerovo myšlení, byl v první řadě filosofický údiv a sama skutečnost utrpení a smrti. On sám o tomto údivu a konfrontaci se skutečností pomíjivosti a smrti říká: *„Teprve poté, co se vnitřní podstata přírody... rozrostla v obou říších nevědomých bytostí a potom prošla dlouhou a širokou řadou zvířat, konečně dospěla, při vzniku rozumu, tedy v člověku, poprvé k přemýšlení, potom se podivuje nad svými vlastními díly a ptá se, co vlastně sama je. Její podiv je však o to vážnější, že zde poprvé vystoupí vědomí vůči smrti a vedle konečnosti veškerého pobývání se mu více či méně vnucuje i marnost veškerého snažení. S tímto přemýšlením a podivem vzniká proto jedině v člověku vlastní potřeba nějaké metafyziky ...“*.¹⁹ Na tomto místě by bylo vhodné připomenout jeden z pozitivních aspektů "pesimistického" vidění světa (tedy jedné ze Schopenhauerových myšlenek); právě vědomí nestálosti, podmíněnosti, bolesti a smrti je faktorem, který v člověku vyvolává otázky týkající se toho, jak je vlastně tento svět "ustaven" a jak a proč v něm žít.

Není pochyb o tom, že jisté genetické dispozice a možná psychická traumata z dětství mohly mít určitý formativní vliv na utváření Schopenhauerova filosofického myšlení, bylo by však absurdní považovat jeho filosofii za projev choroby. Nicméně se lze setkat s krajními názory (a Yalom se jim přibližuje), které takové vysvětlení nabízejí. Přijmout takové vysvětlení by však na druhé straně vyžadovalo uvěřit tomu, že optimismus toho kterého filosofa lze zase vysvětlit jeho genetickou výbavou a jeho bezproblémovým dětstvím, což je očividně stejně absurdní. Například o Buddhovi praví legenda, že ve svém dětství a mládí žil bezstarostným životem prince, obklopen krásou, pohodlím a bezpečím královské rodiny. Teprve až setkání s utrpením jiných bytostí, kterého byl svědkem na jedné ze svých cest mimo zdi královského paláce, v něm podnítilo otázky týkající se příčiny utrpení a možného vysvobození. Bylo by krajně pošetilé pokoušet se hledat kořeny Buddhova "pesimistického" učení v jeho genetické

¹⁹ Schopenhauer, Arthur, *Svět jako vůle a představa II.*, Nová tiskárna Pelhřimov, 1997, str.116

zátěži či jeho osobních traumatech. Je zřejmé, že určující roli při formování Schopenhauerovy filosofie lze stejně tak dobře spatřovat v jeho filosofické reflexi přírody a člověka, tedy v jeho vlastních myšlenkách.

Filosofové pesimismu bez ohledu na to, jaká nakonec nabízejí východiska, sdílejí některé společné teze. V první řadě je jim společný ateismus, dále pak přesvědčení, že svět není racionálně uspořádán a nakonec u nich jde společně o chápání času jako fenoménu, kterému je člověk podroben a představuje pro něho břímě, od kterého se nelze nijak osvobodit. Od toho se pak odvíjí názor, že lidský život je pomíjivý a ve své podstatě beze smyslu, bez cíle a je naplněn převážně utrpením. Další rysy Schopenhauerovy "pesimistické" filosofie budou podrobněji zmíněny v kapitole, která bude pojednávat o samotné filosofii tohoto myslitele.

Tyto úvodní úvahy týkající se pesimismu budou ukončeny následující poznámkou. Vzhledem k individuálním odlišnostem mezi jednotlivými lidmi, které jsou dány mimo jiné jejich životními zkušenostmi, vlastní "osobní životní filosofii" a hodnotovým žebříčkem, je více než zřejmé, že se lidé značně liší i v hodnocení Schopenhauerových myšlenek. Zatímco jsou lidé, kteří myšlenky tohoto filosofa odmítají jako depresivní, jiní v nich mohou nalézat určitou útěchu či dokonce inspiraci. Vzhledem k povaze předkládané práce bude i zde axiologický aspekt ve větší či menší míře přítomen.

3. Schopenhauerův život a filosofie

3.1 Schopenhauerův život

První část této kapitoly bude věnována přiblížení některých významných momentů Schopenhauerova života, které jsou považovány za důležité pro jeho myšlenkový vývoj. Druhá část této kapitoly pak bude zaměřena na vybrané Schopenhauerovy myšlenky a některé jejich aspekty v kontextu cílů této bakalářské práce. Ve třetí části této kapitoly připojuji úvahy, které pokládám za zásadní s ohledem na teze, které se v této práci pokouším obhajovat.

Arthur Schopenhauer se narodil 22. února 1788 v Gdaňsku v rodině velkoobchodníka. Walter Abendroth ve své monografii věnované Schopenhauerovi zmiňuje mnohostrannost povahy tohoto myslitele, přítomnost zdánlivých i skutečných rozporuplností v jeho životě, konflikt v jeho chování mezi popřením vůle a pudem k životu, mezi opovrhování člověkem a potřebou uplatnění. Yalom se ve své knize *Léčba Schopenhauerem* pokouší osvětlit příčinu těchto konfliktů a rozporuplností. Při práci na zmíněné knize věnoval značné úsilí zkoumání nejrůznější pramenů, které se týkaly života a díla tohoto myslitele a upozorňuje na skutečnost, že jakkoliv významné pro Schopenhauerův další vývoj byly rodinné vztahy, prostředí a zážitky z dětství a mladého věku, nelze přehlízet, „že v jeho povaze bylo dokonce už v dětství cosi prapůvodního, bytostného, houževnatého,“²⁰ co u jeho matky Johanny a ostatních zpravidla vyvolávalo reakce, které měly daleko k láskyplné velkorysosti a radosti. Lidé včetně jeho matky často reagovali na některé rysy jeho povahy spíše kriticky a defenzivně. Podle Yaloma je možné, „že se tato šablona utvořila během Johannina bouřlivého těhotenství“²¹, rovněž tak je však podle něho možné, že rozhodující roli v Schopenhauerově vývoji měly faktory genetické. Arthurův otec, který spáchal sebevraždu, trpěl chronickými depresemi a vyznačoval se neústupností, nepřístupností a anhedonií. I u některých ostatních blízkých pokrevních příbuzných prý byly přítomny známky duševních poruch. Osobnost, jíž se Schopenhauer vyznačoval již od dětství, mu vydržela nezměněna po celý život. Z korespondence je patrné, že jak jeho matka, tak i

²⁰ Yalom, I.D., *Léčba Schopenhauerem*, str. 168

²¹ Tamt., str. 169

jeho otec si kvůli jeho určité samolibosti a neschopnosti být lidem sympatický dělali obavy.²²

Jako dospívající Arthur Schopenhauer procestoval značnou část Evropy. Myšlenky a postřehy ze svých cest si zaznamenával do svého deníku. Tento „*cestovní deník odhaluje muže, jímž se měl stát. Dospívající Arthur v něm projevuje předčasně vyvinutou schopnost udržovat si odstup a pohlížet na věci z vesmírné perspektivy.*“²³ Podle Yaloma je u Schopenhauera vedle schopnosti pohlížet na věci z vesmírné perspektivy zjevný další rys, kterým je mizantropie. Yalom píše, že Schopenhauerovy „*cestovní deníky jsou plné opovržlivých, zesměšňujících postřehů o druhých*“²⁴ a uvádí řadu příkladů, kterými tyto postřehy dokládá.

Dalšími faktory, které měly významný vliv na Schopenhauerovo myšlení, byl jeho vztah k ženám a sexualita. Dokonce lze říci, že v jeho filosofickém pojetí se sexuální pud (po pudu sebezáchovy) stává nejvýraznějším a nejsilnějším projevem oné vůle, která je mu příčinou světa a života. Filosofické zkoumání sexuální vášně bylo do té doby něčím, čemu se jeho filosofičtí předchůdci vyhýbali. Schopenhauer přichází s myšlenkou, že tím, co řídí naše aktivity, není náš zájem, ale zájem druhu. Říká tak, že jsme řízeni silami, které si neuvědomujeme a mylně je pokládáme za něco, co je naším zájmem, naším svobodným rozhodnutím. Na tuto myšlenku navazuje a v modifikované podobě s ní dál pak pracuje Sigmund Freud. Freud nám ukázal, „*že nejsme pány ve svém vlastním domě - že mnohé z našeho chování je řízeno silami mimo naše vědomí.*“²⁵ Schopenhauer dlouho před Freudem předpokládal, „*že jsme řízeni hlubinnými biologickými silami a potom sami sebe přesvědčíme, že si své činy vědomě volíme.*“²⁶

Schopenhauer nikdy nevstoupil do manželského svazku, ač o tom podle některých životopisců v jistém období svého života uvažoval.²⁷ Neznamena to však, že nežil sexuálně, má se to, že „*...první polovinu svého života byl výrazně sexuálně aktivní.*“²⁸ Spolu se svým přítelem z dětství „*trávili večery vyhledáváním milostných dobrodružství, pokaždé se ženami nižších společenských vrstev... Pokud byli v hledání neúspěšní, zakončili večer tím, že se nechali utěšit v náručí některé z příčinlivých*

²² Yalom, I.D., *Léčba Schopenhauerem*, str. 169

²³ Tamt., str. 169

²⁴ Tamt., str. 171

²⁵ Tamt., str. 186

²⁶ Tamt., str. 186

²⁷ Tamt., str. 184-185

²⁸ Tamt.str.183

šlapek.²⁹ Podle Yaloma byl Schopenhauer neobratný svůdce a byl často ženami odmítán. To podle něho vedlo k tomu, že Schopenhauer spojoval sexuální touhu s ponižením.³⁰ Na jednu stranu po ženách toužil (ač jimi opovrhoval), na straně druhé nesnášel, že jej ovládá sexuální pud. Tato ambivalence a síla sexuálního pudu pak dostanou vyjádření v jeho úvahách, které se týkají žen a sexuální touhy.³¹

Nelze přehlédnout, že na Schopenhauerovo utváření vztahu k ženám se spolupodílela i osobnost jeho matky a její způsob života. S ní měl velmi chladný vztah, který později dokonce zcela přerušili. Mnozí životopisci uvádějí i známou příhodu s Caroline Marquetovou, hádavou švadlenou, kterou kdysi nevybíravým způsobem vykázal ze společné předsíně jeho bytu, když jej rušila hlasitým hovorem. Tato slovní potyčka, při které ji prý násilím a hrubě vytlačil z předsíně a dál se schodů, nakonec skončila u soudu. Urputná soudní jednání se táhla několik dlouhých let a skončila v Schopenhauerův neprospěch. Pro Schopenhauera to znamenalo, že této ženě pak šestadvacet let musel platit šedesát tolarů ročně. Podle Yaloma byla hned po matce tato osoba nejvýznamnější ženskou bytostí Schopenhauerova života³² a i podle Waltera Abendrotha se tato příhoda odrazila v Schopenhauerově smýšlení o lidech: „*Je pochopitelné, že Schopenhauer pocítoval důsledky plynoucí z této záležitosti za nehorázný příklad nespravedlnosti: nová voda jeho desperátního posuzování lidí.*“³³

Arthur Schopenhauer prožil svůj život ve značné osamělosti. Jeho nejvýznamnější dílo *Svět jako vůle a představa* se dlouho nedočkalo žádného ocenění. Přesto byl Schopenhauer skálopevně přesvědčen o tom, že jeho dílo bude jednou objeveno a dostane se mu zasloužené pozornosti, byť možná až příštími generacemi. Je obdivuhodné, jaká síla jej poháněla v jeho práci a jak jasnozřivé jeho přesvědčení bylo. Byl-li Schopenhauer pesimistou, pak rozhodně neohledně významu a ocenění svého díla. Dlouhá léta bylo jeho dílo nepovšimnuto a dokonce znevažováno, avšak jeho nikdy víra v důležitost, objevenost a výjimečnost vlastního díla neopustila. Je to opět další z momentů, který prokazuje, že v tomto bodě Schopenhauer pesimistou rozhodně nebyl. Choval víc než naději, přímo hluboké přesvědčení o významu a budoucím

²⁹ Yalom, I.D., *Léčba Schopenhauerem*, str. 183

³⁰ Tamt., str. 183

³¹ Tamt., str. 183

³² Tamt., str. 182

³³ Abendroth, Walter, *Schopenhauer*, Olomouc : Votobia, 1995, str.65

ocenění svého díla. A kde je naděje, nemá místo pesimismus, vždyť pesimismus podle své definice nepřipouští žádnou naději a vždy očekává jen to nejhorší.

Jistě také pod vlivem skutečnosti, že až na výjimky jako byl Johann Wolfgang Goethe a Richard Wágner nenašel mezi lidmi žádného myšlenkové spřízněnce, se jeho postoj stal vůči lidem někdy až okázale opovržlivý. Obrat v zájmu o jeho dílo znamenalo až vydání jeho knihy *Parerga a Paralipomena*. Toto dílo znamenalo obrovský úspěch. V části tohoto díla věnované životní moudrosti (a i tak pojmenované) podává návod, jak spokojeně žít. Schopenhauer neuvažuje o štěstí v pozitivním smyslu, podle jeho názoru v tomto světě pro člověka nic takového jako štěstí není: „Každé uspokojení nebo to, co bývá obecně nazýváno štěstím, je vlastně v podstatě vždy jen negativní a nikdy pozitivní. Nejde o štěstí, které přichází původně a samo sebou, ale nutně vždy o uspokojení nějakého přání. Neboť přání, tj. nedostatek, jako podmínka předchází každému požitku. Uspokojením však končí přání a tudíž i požitek. Proto uspokojením či obšťastněním nemůžeme nikdy získat víc, než že se zbavíme nějaké bolesti, bídy. Sem totiž nepatří jen každé skutečné, zřejmé utrpení, ale i každé přání, jehož nevhodnost ruší náš klid, ano, dokonce i umrtvující nuda, která nám proměňuje bytí v břemeno.“³⁴ Štěstím je mu absence utrpení. V tom je zajedno s Aristotelovým aforismem, podle něhož „Rozumný člověk netouží po rozkoši, nýbrž po bezbolestnosti.“³⁵ V souladu s tím Schopenhauer v *Životní moudrosti* radí, jak nezávisle myslet a jak si uchovat racionalitu, jak si vypěstovat zdravé a dobré smýšlení o sobě, jak usilovat o reálné cíle a nabízí další rady týkající se také vztahů k jiným lidem. Pramenem opravdového etického chování je podle Schopenhauera poznání určité dimenze vzájemné propojenosti. Všem nám je společné utrpení a skrze toto utrpení jsme neúprosně navzájem spojeni³⁶. Postoj světce, který sebe vidí v druhých a překračuje tak hranice svého ega, v němž se manifestuje vůle, tak nabývá opravdovosti a oprávněnosti. Takový postoj dokonce vede k popření vůle a tedy k osvobození³⁷.

Pozitivní aspekt Schopenhauerova myšlení lze spatřovat také v tom, že on sám vyjadřoval v posledních letech svého života velký klid ohledně vlastní smrti.³⁸ Jak k takovému klidu Schopenhauer dospěl? Jak se mu podařilo všudypřítomnou hrůzu ze

³⁴ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa I*, str. 256

³⁵ Schopenhauer, Arthur, *Životní moudrost*. Nakladatelství Svoboda. Praha.1992, str. 23

³⁶ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa I*, str. 296-297

³⁷ Tamt., str. 297

³⁸ Yalom, I.D., *Léčba Schopenhauerem*, str. 327

smrti utišíť? Yalom na tuto otázku odpovídá, že Schopenhauerova metoda spočívala v „... intelektuální analýze zdrojů úzkosti ze smrti.“³⁹ Schopenhauer sám k této analýze strachu ze strachu říká: „Proto by mohlo filosofické poznání podstaty světa, kterém by došlo až k bodu, na němž stojíme nyní v našem pozorování (...) překonat hrůzu ze smrti ...“⁴⁰. Smrt je nám všem bližší, než si všeobecně myslíme. Příchut' smrti již okoušíme ve spánku či v bezvědomí⁴¹. Krom toho je zvláštní, že se děsíme nebytí po smrti, zatímco se neděsíme nebytí, v kterém jsme byli předtím, než jsme začali existovat⁴². Moudrý člověk by však podle Schopenhauera neměl bezmezně lpět ani na tomto životě, který právě prožívá, neboť „kdyby došla ke slovu zkušenost a úvaha, pak bychom zřejmě museli chtít nebytí. Kdyby člověk zaklepal na hroby a ptal se mrtvých, zda by chtěli opět vstát, zavrtneli by hlavami.“⁴³ Krom této racionální argumentace se u Schopenhauera objevuje ještě jedna, která podle Yaloma hraničí s mystikou, protože podle Schopenhauera „je naše vnitřní podstata nezničitelná, protože nejsme ničím jiným než projevem životní síly, vůle, věci o sobě, která přetrvává věčně. Proto tedy smrt není skutečným zničením; když náš bezvýznamný život skončí, spojíme se znovu s prvotní životní silou, která leží mimo čas.“⁴⁴ Yalom spatřuje další metodou, která Schopenhauerovi pomáhala čelit úzkosti ze smrti, v pocitu naplnění vlastního života. Kliničtí lékaři pracující s umírajícími prý potvrzují, že „úzkost ze smrti je větší u těch, kteří cítí, že prožili nenaplněný život. Pocit naplnění... snižuje úzkost ze smrti.“⁴⁵ A Schopenhauer rozhodně neměl pochybnosti o smysluplnosti a správnosti svého života, byl přesvědčen, že naplnil své životní poslání. Alespoň tak lze usuzovat z posledního zápisu v Schopenhauerových autobiografických poznámkách: „Vždycky jsem doufal, že zemřu snadno, protože ten, kdo byl celý život osamělý, posoudí tuhle samotářskou záležitost lépe než jiní... Skončím šťastně s vědomím návratu na místo, odkud jsem začal... a s vědomím, že jsem splnil své poslání.“⁴⁶ Yalom dále poznamenává, že když vyšla Schopenhauerova poslední kniha *Parerga a Paralipomena*, tento myslitel měl říci: „Mám upřímnou radost, že vidím narození mého posledního dítěte. Cítím se, jako

³⁹ Yalom, I.D., *Léčba Schopenhauerem*, str. 327

⁴⁰ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa I*, str. 229

⁴¹ Tamt., str. 225

⁴² Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa II*, str. 341-342

⁴³ Tamt., str. 341

⁴⁴ Yalom, I.D., *Léčba Schopenhauerem*, str. 327

⁴⁵ Tamt., str. 329

⁴⁶ Tamt., str. 329

by mi někdo sejmul z beder břímě, které jsem nosil od svých čtyřadvaceti let. Nikdo si neumí představit, co to znamená.“⁴⁷ Poslední dvě citace si zasluhují pozornosti, neboť v nich nacházím dva důležité momenty, které, alespoň v určitém ohledu, zmírňují ne-li přímo zpochybňují Schopenhauerův pesimismus týkající se životního naplnění a onoho "místa, odkud začal a kam se navrací". Pesimista by v ničem neviděl naplnění života, nepřijal by myšlenku, že život člověka může mít nějaký smysl, nějaké poslání. Schopenhauer takový smysl a poslání našel ve své práci. A místo, odkud člověk "vyšel a kam se navrací", je něčím, co podle jiných Schopenhauerových textů nelze popisovat nihilisticky jako prosté nic.

Abendroth rovněž uvádí, že v posledních letech svého života se Schopenhauer „těšil onomu dlouho vytouženému veselému klidu mysli“⁴⁸, ovšem tento "veselý klid mysli" připisuje vedle uznání jeho celoživotní práce také přirozenému uklidnění vášní⁴⁹. Není sporu o tom, že tyto faktory se spolupodíleli na oné klidné vyrovnanosti, nicméně si dovoluji vyslovit názor, že tento radostný klid pramenil z hlubšího zdroje. Totiž z jeho vlastní filosofie.

3.2 Schopenhauerova filosofie

Následující část tohoto pojednání bude věnována Schopenhauerově filosofii; ovšem bez toho, že by tato část práce aspirovala na její zevrubný a ucelený výklad.

Ve spojitosti s interpretací významu "pesimismus" stojí za pozornost názor Mageeho Bryana, který se rovněž pokouší zbavit Schopenhauerovu metafyziku asociací s pesimismem pomocí argumentu, že filosofie je vždy o faktech a že adjektivum "optimistický" či "pesimistický" je prostě doplňujícím hodnocením těchto fakt: „*Žádná filosofie sama o sobě neobsahuje pesimistické závěry. ... Je ovšem pravda, že jeho (Schopenhauerova) filosofie je kompatibilní s pesimismem, avšak zrovna tak lze říci, že je kompatibilní i s non-pesimismem. Tradiční ztotožňování Schopenhauera s jeho pesimismem je irrelevantní, pokud o Schopenhauerovi uvažujeme zcela vážně jako o filosofovi.*“⁵⁰

⁴⁷ Yalom, I.D., *Léčba Schopenhauerem*, str. 329

⁴⁸ Abendroth, W., *Schopenhauer*, str. 119

⁴⁹ Tamt., str. 119

⁵⁰ Dienstag, J.F., *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, str. 84

Ačkoliv myšlenky, které bychom dnes mohli označit jako pesimistické, lze vystopovat již v myšlení stoiků a epikurejců, není pochyb o tom, že pesimismus jako filosofie je spojován (a téměř ztotožňován) s Arthurem Schopenhauerem. Nicméně Schopenhauer sám ve svých textech často cituje řadu antických autorů, s kterými jeho "pesimistické" myšlenky rezonují. Zrovna tak na mnoha místech oceňuje i východní myšlení, zejména pak tzv. "První vznešenou pravdu" buddhismu, která je známa ve zkrácené formuli "život je utrpení". Podobnostem mezi buddhistickým učením a myšlením Schopenhauerovým bude věnována pozornost na patřičném místě.

Podle Schopenhauera svět, tak jak jej vnímáme, je pouhou představou. Vše, co je dostupné vnímání, je vlastně objektem pro subjekt a tedy představou⁵¹. Nevnímáme totiž "svět o sobě", ale pouze to, jak se nám jeví. Zatímco však objekt je formou prostoru a času, subjekt v čase a prostoru nespočívá.⁵² „*Celý svět objektů je (...) podmíněný subjektem.*“⁵³ Jsoucnost světa tedy závisí na vědomí. Vědomí je základní podmínkou, díky až které si existenci uvědomujeme⁵⁴. V tomto smyslu lze svět resp. představu světa přirovnat ke snu, neboť stejná mozková funkce, která vytváří snový svět ve spánku, se podílí na i "vytváření" světa při bdění. Schopenhauer vidí mezi životem a snem těsnou příbuznost a na podporu tohoto svého přesvědčení se dovolává jak indické představy *máji*, tak i Platóna: „*Vědy a Purany neznají a pro celé poznání skutečného světa, který nazývají tkanivem Majiným, neužívají častěji žádné jiné přirovnání než ke snu. Platón prohlašuje, že lidé žijí ve snu ...*“⁵⁵. Nicméně těmito přirovnáními Schopenhauer nezpochybňuje existenci světa a jeho realitu, pouze říká, že svět vnímáme jako řadu představ⁵⁶, zatímco o "světe o sobě" nám naše smysly nemohou nic vypovědět. Co je ale tímto "světem o sobě"? Co je jeho podstatou? Z vnějšku se této podstatě nemůžeme přiblížit, neboť vše, co by se takto získalo, by zas byly pouhé představy⁵⁷. Protože však poznávající subjekt je něčím více než formou času, tak má možnost poznávat své tělo významnějším a zcela odlišným způsobem než ostatní těla ve světě - totiž jaksí zevnitř. Toto tělo je mu bezprostředně známo a to jako vůle. Každý akt jeho vůle je provázen pohybem těla, přičemž se nejedná o dva oddělené

⁵¹ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa I*, str. 20

⁵² Tamt., str. 21-22

⁵³ Tamt., str. 29

⁵⁴ Tamt., str. 33

⁵⁵ Tamt., str. 30-31

⁵⁶ Tamt., str. 29

⁵⁷ Tamt., str. 92

kauzálně spojené stavy, ale jsou tímtež. A to platí nejen pro pohyby uvědomované, ale též pro takové tělesné funkce, jako je třeba zažívání, srdeční činnost a další tohoto druhu. Tělo je objektivovanou vůlí, je jejím projevem⁵⁸. Tatáž vůle, která je nejvnitřnější podstatou lidského těla, je stejnou podstatou i v tělech zvířecích, v rostlinách a nakonec v celé přírodě⁵⁹. Vůle je "věcí o sobě" a zcela se od svých projevů odlišuje - veškeré jevy jsou formou prostoru a času, vůle sama je však mimo vztah subjekt-objekt a leží mimo působnost času. Je taktéž prosta vši mnohosti - ačkoliv jejích projevů je v říši času a prostoru nekonečné množství, ona sama je stále jedna a nerozdělená. Protože je vůle mimo kauzalitu, musíme jí také dle Schopenhauera přiznat bezdůvodnost⁶⁰. To však neznamená, že vůle člověka je svobodná a nezávislá. Individuum totiž není vůle jako věc o sobě, nýbrž už jejím projevem, a tudíž podléhá zákonu kauzality jako vše ostatní. Z toho plyne, že člověk je determinován svým charakterem od narození až do konce svého života⁶¹. Původ rozumu a poznání Schopenhauer spatřuje ve slepé vůli, je to právě ona, k čemu jsou ve služebném postavení.⁶² Nicméně Schopenhauer naznačuje, že se „... v jednotlivém člověku může poznání vymanit z této služebnosti ...“⁶³ a dokonce vést ke spasení od světa.⁶⁴

Protože je vůle podstatou světa a viditelný svět je jejím výrazem, pak dokud je zde vůle, je zde také život. Ačkoliv vidíme individuum vznikat a zanikat, tak – viděno filozoficky - zrození a smrt se netýkají ani vůle ani subjektu poznání. Jevy, individua patří do světa prostoru a času, do světa pomíjivosti, zrození a smrti, vůle však jako věc o sobě je mimo veškerou kauzalitu a tedy proměnu⁶⁵. S tím úzce souvisí Schopenhauerovo pojetí času. Realita je možná pouze v přítomnosti. Minulost a budoucnost existují pouze v představě. Jediné co trvá, je přítomnost.⁶⁶ „Nemusíme tedy bádát po minulosti před životem, ani po budoucnosti po smrti, spíše máme uznat přítomnost za jedinou formu v níž se sobě zjevuje vůle“⁶⁷.

⁵⁸ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa I*, str. 93-95

⁵⁹ Tamt., str. 101

⁶⁰ Tamt., str. 103

⁶¹ Tamt., str. 103

⁶² Tamt., str. 133, viz též str.150

⁶³ Tamt., str. 133

⁶⁴ Tamt., str. 133

⁶⁵ Tamt., str. 223

⁶⁶ Tamt., str. 225

⁶⁷ Tamt., str. 226

Jedním z nejsilnějších projevů vůle je vedle pudu sebezáchovy pohlavní pud. Příroda, projev vůle k životu, pudí vše svou silou k rozmnožování. Přírodě jde jen o zachování druhu a po té, co individuum splnilo tento účel, je k jeho zániku zcela lhostejná.⁶⁸ Tento Schopenhauerův názor je jedním z těch, pro které je pokládán za filosofa pesimismu. Další jeho myšlenky s podobným akcentem se týkají utrpení lidského života, které nevězí pouze v jeho pomíjivosti, ale již i v pouhém chtění. *„Všechno chtění vyvěrá z potřeby, tedy z nedostatku, tedy z utrpení. Ukončuje je vyplnění. Avšak proti nějakému přání, které se nám splní, zůstane aspoň deset odepřeno. Dále, toužení trvá dlouho, požadavky jdou donekonečna, vyplnění je vyměřeno krátce a skrovně. Avšak konečně uspokojení samo je jen zdánlivé. Vyplněné přání dělá hned místo novému, ono je poznaným, toto ještě nepoznaným omylem. Trvajícím, neustupujícím uspokojení nemůže dát žádný žádaný objekt chtění ...“*⁶⁹ Pokud chováme nějaká přání, *„...pokud jsme subjektem chtění, nikdy nás nečeká trvalé štěstí, ani klid.“*⁷⁰ V Schopenhauerově pojetí je tento svět naplněn utrpením a jakékoliv štěstí je pouze zdánlivé, protože je pouze negativní⁷¹, na rozdíl od bolesti, která je vždy pozitivní. Všechno chtění a usilování je podobno neuhastitelné žízni⁷² a již samo *„přání je podle své přirozenosti bolest ...“*⁷³

Obyčejný člověk nevidí, že nekonečné množství bytostí se svým usilováním je projevem jediné vůle a tak je lapen v čase a prostoru a vidí toliko oddělené a nesčetné jevy, které se mu často jeví dokonce i jako protikladné. A tak *„rozkoš se mu jeví jako jedno, a utrpení jako něco zcela jiného ...“*⁷⁴ a usiluje o první zatímco druhému se snaží vyhýbat. Nepoznává, že tyto dva jevy jsou ve své podstatě jedním, tedy projevem vůle k životu. Takto mylně viděná skutečnost pochází z toho, že člověk není schopen nahlédnout fakt, že jeho oddělenost od druhých je pouze zdánlivá a že jakákoliv bolest ve světě je v konečném smyslu i bolestí jeho. A přesto v hloubi vědomí tkví nejasné tušení, že věci se mají jinak, že nějakým způsobem jsme i přes onu zdánlivou oddělenost jedním⁷⁵.

⁶⁸ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa I*, str. 264

⁶⁹ Tamt., str. 163

⁷⁰ Tamt., str. 163

⁷¹ Tamt., str. 256

⁷² Tamt., str. 250

⁷³ Tamt., str. 252

⁷⁴ Tamt., str. 281

⁷⁵ Tamt., str. 281

Existuje ale vůbec nějaká možnost osvobození z nadvlády vůle? Schopenhauer naznačuje dvě cesty. Jedna přináší přechodné, druhá trvalé osvobození, přičemž druhá cesta silně připomíná Buddhovu cestu.

Estetická cesta představuje přechodné osvobození. Umění je totiž na rozdíl od vědy způsobem nazírání bez důvodu. A tedy jako takové je geniálním nazíráním. Taková kontemplace vyžaduje úplné zapomenutí vlastní osoby a jejích relací. Při takovém nazírání dochází k chvilkovému osvobození z nadvlády vůle, neboť toto nazírání není vedeno žádnou snahou či motivací subjektu, je zcela prosto chtění a tak se stává jasným zrcadlem podstaty světa. Podle Schopenhauera se v okamžiku takového nazírání dostavuje bezbolestný stav, *„který v Epikúros oceňoval jako nejvyšší dobro a jako stav bohů, neboť pro tento okamžik jsme se zbavili ohavného tlaku chtění, slavíme svátek uvolnění, Ixiónovo kolo klidně stojí.“*⁷⁶

Další cestou vedoucí k osvobození je cesta etická, která se uskutečňuje soucitem a zřeknutím se vůle. Jestliže člověk nahlédne identitu vůle ve všech jejích jevech tak jasně, že již nečiní více rozdíl mezi utrpením vlastním a cizím, pak se mu stává utrpení celého světa jeho utrpením. Dochází k poznání, že jedinou možností, jak se tohoto utrpení zbavit, je popření vůle. Takový člověk se pak odvrací od světa a střeží se po čemkoliv toužit. *„Možnost takto se projevující svobody je největší přednost člověka, která zvířeti věčně uniká ...“*⁷⁷ To, co po takovém zničení vůle zůstane, nemůže být filozoficky popsáno jinak než negativně.⁷⁸ Toto negativní vymezení však nemusí být nutně chápáno nihilisticky, což Schopenhauer sám naznačuje krom jiného odkazem na stav, *„který zakusili všichni ti, kteří dospěli k dokonalému popření vůle, na stav, jenž se označuje názvy extáze, vytržení, osvícení, spojení s Bohem ...“*⁷⁹

⁷⁶ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa I*, str. 164

⁷⁷ Tamt., str. 320

⁷⁸ Tamt., str. 324

⁷⁹ Tamt.: str. 324

3.3 Úvahy nad vybranými myšlenkami Schopenhauerovy filosofie

Ještě před tím, než se po tomto stručném nastínění základních tezí Schopenhauerova učení k vybraným myšlenkám vrátím a budu jim věnovat bližší pozornost, věnuji kratičkou poznámku tomu, jakými myšlenkami mohl být Schopenhauer ovlivněn a jakých myslitelů si vážil. Vedle antických filosofů, z kterých často citoval Herakleita a stoiky, to byly především němečtí mystikové, mezi nimi zejména Mistr Eckhart. Ze světové literatury četl „...nejhorlivěji a nejvýše hodnotil Shakespeara a Goetha, Calderóna, lorda Byrona“ a další včetně J.J.Rousseaua.⁸⁰ Schopenhauer také vysoce oceňoval buddhistické učení, které považoval jak kvůli jeho vnitřní znamenitosti a pravdě, tak i kvůli převažujícímu počtu jeho vyznavačů, za nej přednější na Zemi.⁸¹ Této skutečnosti bude věnována pozornost v kapitole, která se bude týkat podobnostem mezi Schopenhauerovými myšlenkami a učení buddhismu.

Ačkoliv lze ve filosofii Arthura Schopenhauera vysledovat souvislosti s Platonovým světem idejí a Kantovou "věcí o sobě", jeho filosofie v soulase s jeho vlastním tvrzením je v německé filosofii něčím zcela novým a bezesporu původním. Podle Hanse Störiga nelze Schopenhauera pokládat za představitele určité společenské tendence a dokonce lze říci, že se „...jeho filosofie přes jisté styčné body s německým idealismem a přes jeho navazování na Kanta v rámci evropské duchovní situace jeví jako cizorodý živel.“⁸² Schopenhauer rozvíjí svou filosofii v právě naznačeném směru. Zamýšlí se nad principem světa, přičemž, jak již bylo zmíněno v nástinu jeho filosofie výše, v jeho představě již není podstatou světa rozumný princip, ale iracionální vůle. Tam, kde se Kant ve svém tázání zastavuje (nepoznatelná "věc o sobě"), se Schopenhauer vydává dál a tuto věc o sobě popisuje jako vůli. Člověk jakožto projev této individualizované vůle se mu pak stává centrem jeho filosofie. Ač se však tímto tvrzením Schopenhauer vydává do oblasti metafyziky, v něčem podstatném se od metafyziky německého idealismu odlišuje. Zatímco „pro idealisty je tou poslední a absolutní skutečností duch, idea, rozum rozvíjející se v procesu, jenž směřuje k určitému cíli“⁸³, pro Schopenhauera je podstatou světa iracionální vůle a rozum se v jeho pojetí stává jejím nástrojem. Tím se však Schopenhauer rozchází s názorem zastávaným od

⁸⁰ Abendroth, W., *Schopenhauer*, str. 80

⁸¹ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa II*, str. 122-123

⁸² Störig, Hans, Joachim, *Malé dějiny filozofie*, Zvon, Praha 1999, str. 363

⁸³ Tamt., str. 370

dob renesance, totiž, že svět je harmonicky uspořádaným celkem. Podle Storiga Schopenhauer tímto opuštěním předpokladu harmonie světa jako celku přechází od optimismu k pesimismu.⁸⁴ Toto je bezesporu jeden z klíčových momentů, kvůli kterému je Schopenhauer pokládán za filosofa pesimismu. Způsob, jakým Schopenhauer na základě této základní myšlenky posuzuje život a jaké z toho vyvozuje důsledky pro lidské chování, pak podle Thomase Manna rezultuje v pesimismus: „*Schopenhauer byl nutně pesimistou, protože byl filosofem a psychologem vůle. Vůle je jako protiklad klidného uspokojení ve své podstatě už něčím fundamentálně neblahým; je to neklid, usilování o něco, potřeba, touha, chtivost, žádost, utrpení, a svět vůle nemůže být leč světem bolesti.*“⁸⁵

Je pochopitelné, že Schopenhauerovým současníkům musela tato myšlenka připadat ne-li kacířská, pak beznadějně pesimistická. V ovzduší všeobecně sdílené víry v možnosti lidského rozumu, vědy a technického pokroku tomu snad ani jinak nemohlo být. Mám za to, že právě ve filosofickém a kulturním klimatu oné doby se Schopenhauerovi dostalo přívěska "filosof pesimismu", přívěska, v jehož stínu dodnes zůstávají pozitivní aspekty jeho filosofie přehlíženy.

Jak Schopenhauer sám vidí svou filosofii? Na jednom místě svého spisu *První názor světa jako představa* tento myslitel prohlašuje, že „...*filosofický úžas je (...) v podstatě skličující ...*“⁸⁶, z čehož podle něho vyplývá, že tedy „...*ani spinozismus, ani optimismus zde nemá místo.*“⁸⁷ Podle Schopenhauera je to právě „*špatnost, zlo a smrt, co kvalifikuje a vzbuzuje filosofický úžas: ne pouze to, že svět existuje, nýbrž že je tak žalostný ...*“⁸⁸ Jak patrně, Schopenhauerovi je důvodem filosofování skutečnost bolesti, utrpení a smrti.

Dalším místem, kde Schopenhauer používá výrazy optimismus/pesimismus lze nalézt v tomtéž díle a to v místě, kde rozlišuje náboženství na optimistická a pesimistická. Toto rozlišení pokládá v kontextu své filosofie za důležitější než například rozlišení podle toho, zda se jedná o náboženství monoteistická, polyteistická, panteistická nebo ateistická. To, zda jsou náboženství optimistická či pesimistická, rozlišuje Schopenhauer podle toho, zda „*líčí existenci světa jako samu sebou*

⁸⁴ Storig, H.J., *Malé dějiny filozofie*, str. 370

⁸⁵ Mann, Thomas, *Věčné myšlenky*, Fr. Borový, Praha 1948str.13

⁸⁶ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa II*, str.125

⁸⁷ Tamt., str. 125

⁸⁸ Tamt., str. 125

*ospravedlněnou, a tudíž ji chválí a oslavují, či zda ji považují za něco, co lze pochopit jen jako následek naší viny, a co by nemělo být, uznávající, že bolest a smrt nemohou tkvít ve věčném původním nezměnitelném pořádku věcí, v tom, co by v každém ohledu býti mělo“.*⁸⁹ V tomto smyslu Schopenhauer hodnotí křesťanství jako pesimistické náboženství. Je zřejmé, že toto jeho hodnocení je z pohledu křesťanského učení neúplné a nedokonalé. Zatímco Schopenhauer křesťanství označuje jako náboženství pesimistické, křesťané sami je pokládají za „radostnou zvěst“ či za "náboženství naděje". Objevuje-li se v křesťanství přirovnání světa k slzavému údolí, pak z toho nelze vyvozovat, že podstata křesťanství je veskrze pesimistická. Totéž ale dle mého soudu platí i o buddhismu a nakonec i o Schopenhauerově názoru na neutěšenou situaci lidského života. Pro křesťanství i pro buddhismus je tento svět pomíjivý a naplněný utrpením a smrtí. Nemohu však pouze na základě této charakteristiky postavit tvrzení, že jsou obě nutně pesimistická. Jak Ježíš, tak i Buddha totiž nabízejí cestu ke spáse či osvobození. Schopenhauer se oběma učením blíží tím, že i on pokládá svět v jeho základní podobě za slzavé údolí. Pokud by Schopenhauer zůstal jen u toho, pak by o pesimismu jeho učení nebylo pochyb. Avšak filosofie tohoto myslitele nabízí způsob, jakým lze dojít osvobození. V tomto smyslu tedy nabízí určitou naději; ovšem je-li tomu tak, pak nelze takovou filosofii pokládat zcela bez výhrad za krajně pesimistickou. O Schopenhauerem navrhované cestě k osvobození bude pojednáno na příslušném místě.

Jeden z důležitých aspektů, který přímo vybízí ke zpochybnění či alespoň zmírnění pesimistického akcentu Schopenhauerova učení, je myšlenka již dříve zmíněná, která se týká "nezničitelné a věčné podstaty" v člověku. Je to myšlenka, která poskytuje prostor pro pozitivní, tedy nikoliv pesimistickou, interpretaci. Vždyť co je na víře či přesvědčení, že v člověku existuje jakási nezničitelná podstata, pesimistického? Není toto přesvědčení, toto intuitivní "vědění", které je bezesporu mnoha lidem tak intimně blízké, naopak příslibem naděje? Tato mlhavě tušená a rozumu unikající „pravda“ může být chápána jako tajuplná hlubina, v níž se rozpouští iluzorní skořápka lidského ega, hlubinou v níž se lidské bytí otvírá hlubší skutečnosti a sounáležitosti s ostatními lidmi a tím tedy také soucitu a lásce. Nakonec Schopenhauer sám v této myšlence nachází určitý konsolační aspekt, který lze vyčíst z jeho již jednou

⁸⁹ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa II*, str. 123-124

citovaných slov: „...naše vnitřní podstata (je) nezničitelná, protože nejsme ničím jiným než projevem životní síly (...) , která přetrvává věčně. Proto tedy smrt není skutečným zničením; když náš bezvýznamný život skončí, spojíme se znovu s prvotní životní silou, která leží mimo čas.“⁹⁰ a „Skončím šťastně s vědomím návratu na místo, odkud jsem začal.“⁹¹ Nuže, toto je tedy jedna z myšlenek, která nemusí být nutně chápána jako pesimistická. Ovšemže záleží na tom, z jakého hlediska; zda běží v životě o život v něm nebo mimo něj. Zde však postačí jen toto rozlišení.

Schopenhauer věnuje ve svém myšlení značnou pozornost etickému chování a soucitu. Přesvědčení, že schopnost soucítění je něčím člověku podstatně vlastním, něčím, co dělá člověka člověkem a zároveň mu nabízí cestu k osvobození, je něčím, co je hluboce lidské, něčím, co je prodchnuto vírou a nadějí a - chtělo by se až říci - tedy bytostně optimistické. A to je aspekt, který rozhodně nelze považovat za pesimistický. Lidské schopnosti soucítění a lásky se v Schopenhauerově učení dostává obrovského uznání. Schopnost opravdově a nesobecky milovat Schopenhauer dokonce nadřazuje nejskvělejší duchovní kvalitám: „*Neboť jak pochodně a ohňostroj před sluncem blednou a stávají se nepatrnými, tak je duch i geniálnost a rovněž krása zastíněná a zatemněná dobrotou srdce.*“⁹² Spravedlnost a láska pramení podle Schopenhauera z přirozeného soucitu: „*Tento soucit sám je ale nepopíratelná součást lidského vědomí, je mu podstatně vlastní, ... je původní a bezprostřední.*“⁹³ Podle Schopenhauera „*láska (...) vede ke spáse, totiž k úplnému zřeknutí se vůle k životu.*“⁹⁴ Je zřejmé, že Schopenhauerovi nejde o laciný sentimentální cit, ale o metafyzický aspekt, v němž člověk dokáže zrušit hranici mezi já a ne-já právě tím, že bídu a utrpení jiných bytostí pokládá zrovna tak za své. Tak je možno dospět k poznání metafyzické identity všeho živého. Schopenhauer v této souvislosti říká: „*Tato identita se vyskytuje jen ve stavu popření vůle (v nirváně), neboť její přitakání (sansara) má za formu jev v mnohosti. Přitakání vůli k životu, jevový svět, diverzita všech bytostí, individualita, egoismus, nenávisť, zloba vycházejí z jednoho kořene; a právě tak svět věcí o sobě, identita všech bytostí, spravedlnost, láska k lidem, popření vůle k životu. Jestliže, jak jsem dostatečně ukázal, již morální ctnosti vznikají z pochopení oné identity všech tvorů, ta však neleží v*

⁹⁰ Yalom, I.D., *Léčba Schopenhauerem*, str. 327

⁹¹ Tamt., str. 329

⁹² Abendroth, W., *Schopenhauer*, str. 67

⁹³ Tamt., str. 98

⁹⁴ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa I*, str. 297

*jevu, nýbrž ve věci o sobě, v kořeni všech tvorů, pak je ctnostné jednání momentálním průchodem k bodu, který je obratem k popření vůle k životu.*⁹⁵

Německý filosof Wilhelm Weischedel se nad Schopenhauerem navrhovaném popření vůle jako způsobu osvobození zamýšlí a dodává, že se toto popření vůle může uskutečnit ve dvou stupních, totiž na teoretickém a praktickém stupni: *“Teoretická cesta začíná pochopením toho, že v základě veškeré skutečnosti vládne pravůle, která vyvolává pro svou roztrženost ve světě utrpení. Jestliže to člověk pochopí, pak nahlédne, že všechno to bolestné dění ve světě je pouze jevem pravdivě skutečného, pravůle, nikoliv samo skutečné. Pak ale toto dění ho přestane skličovat. Pak člověk vystoupí v myšlenkách z bolestné skutečnosti. Pak místo trápení a zoufalství nastoupí pozoruhodné uvolnění v duši: stav zřeknutí a bezvůle, který se vzdává všeho, na čem visí srdce. Konsekventní účinek tohoto postoje je askeze, na jejímž konci stojí úplný vnitřní klid, v němž vůle je zcela vyhaslá. Je to tiché moře myslí.... Na druhém stupni se uskutečňuje popření vůle konání. Spočívá v tom, že se utrpení druhých mírní spoluutrpením.... Vše je v základě jedno. Tím jsou prolomeny klamavé přehrady individuality. Utrpení jiného je vlastním utrpením, a právě z tohoto náhledu vyrůstá soucit v utrpení...Soucítění se tak může stát pramenem morálních postojů překonávajících egoismus.*⁹⁶

V souvislosti s etickým chováním a soucitem stojí za pozornost také důležitý aspekt, který se týká svobody. Tento aspekt pokládám za jeden z nejdůležitějších, neboť je jedním z prvků, které mi dovolují zpochybnit Schopenhauerovo učení jako veskrze pesimistické a to dokonce v oblasti, která je kruciální. Autonomní (a tedy autentické) etické chování a nesobecká láska mohou mít základ pouze ve svobodě. Tím se ovšem jako svobodné vymykají větě o důvodu. Etický a soucitný člověk se právě svým etickým chováním a nepodmíněnou láskou osvobozuje z diktátu vůle a stává se skutečně svobodným. Schopenhauer v souvislosti s problematikou svobodné vůle říká, že *„člověk je sice ve své empirické existenci nesvobodný, ale v kořenech své podstaty svobodný je. Právě z toho vzniká i možnost popřít vůli.*⁹⁷ A na jiném místě říká: *„Možnost takto se projevující svobody je největší přednost člověka, která zvířeti věčně uniká ...(...). Nutnost je říší přírody, svoboda je říší milosti.”*⁹⁸ Nemohu jinak, než tuto

⁹⁵ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa I*, str. 449-450

⁹⁶ Weischedel, Wilhlem, *Zadní schodiště filosofie*. Olomouc: Votobia 1993, str. 189

⁹⁷ Tamt., str. 189

⁹⁸ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa I*, str. 320

Schopenhauerovu myšlenku pokládat za další paprsek světla a naděje, které rozptyluje temnotu jeho jinak vskutku pesimistického učení. Zrovna tak je jakémukoliv pesimismu vzdálena následující pasáž, ve které Schopenhauer podle Thomase Manna přičítá člověku dvě velké možnosti, umění a svatost: „...zcela jen lidská je možnost estetického stavu jako čistého nazírání idejí, zbaveného všeho volního; člověk a jen člověk má možnost jako asketický světec, což je stupňování umělce, dosáhnout definitivně vykupujícího sebezapření vůle k životu... A tak je člověk tajnou nadějí světa a vši kreatury, k němuž bez rozdílu s důvěrou spěchá všechno tvorstvo, k němuž bez rozdílu vzhlíží jako ke svému možnému spasiteli.“⁹⁹ A Schopenhauer sám v této souvislosti říká: „... ostatní přírodu může spasit člověk, jenž je knězem a obětí současně.“¹⁰⁰ Ve stejném duchu pokračuje dál, když říká, že „tato myšlenka byla vyjádřena také obdivuhodným a hlubokým Anjelem Silesiem ...: Člověče! vším jsi ctěn; jsi uprostřed vlnobití; k tobě se utíká vše, co chce s Bohem žít.“¹⁰¹ Což nelze nevnímat v tomto zvolání určitou nadějí, radostný tón v jinak pochmurném myšlení?

Vedle myšlenky možného dosažení svobody pokládám za stejně fundamentální pro podporu mé teze, podle níž nemusí být Schopenhauerovo učení nezbytně chápáno jako beznadějně pesimistické, otázku, která se týká stavu, jakého světec svým popřením vůle dosahuje. Schopenhauer se zdráhá přesnějšího popisu v pozitivních pojmech (to podle něho filosofie nemůže), nicméně naznačuje, že se nejedná o stav nebytí, ale o pozitivní stav, stav, ve kterém se nám „ukáže onen mír, který je vyšší než všechny rozum, ono celkové utišení mysli, onen hluboký klid, neotřesitelná důvěra a radostnost, jejichž pouhý odlesk v tváři, jak ho podali Raffael a Corregio, je úplným a jistým evangeliem: jenom poznání zůstalo, vůle zmizela.“¹⁰² A na jiném místě říká: „... ten, který dospěl k popírání vůle k životu, je plný vnitřní radosti a nebeského klidu ... Nezná to, co vyplňuje životní osudy člověka chtivého života...; nýbrž neochvějný mír, hluboký klid a vroucí radostnost ...“¹⁰³ To, že dosažení takového stavu Schopenhauer nepokládá za pouhou nicotu, lze vyrozumět také z toho, že na tento stav odkazuje hojnou citací křesťanských a jiných mystiků. Mezi jím často zmiňované patří krom jiných také Mistr Eckehart a francouzská mystička Madam Guyon, která se ve věci "poznání" a spásy

⁹⁹ Mann, T., *Věčné myšlenky*, str. 24

¹⁰⁰ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa I*, str. 302

¹⁰¹ Tamt., str. 302

¹⁰² Tamt., str. 325

¹⁰³ Tamt., str. 309

vyjadřuje podobně jako Schopenhauer: Duše, která hledá Boha, se s Ním nikdy nemůže důvěrně spojit pomocí intelektu.(...) Jen ti, kteří se zcela vzdají své vůle a odevzdají se úplně do vůle Boží, budou bezpečně vedeni ke spáse.¹⁰⁴ Možnost dosažení takového stavu, možnost definitivního osvobození považují za hluboce optimistické završení Schopenhauerovy filosofie vzdor tomu, v jakých pesimistických barvách jinak život člověka líčí.

Již bylo zmíněno, že Schopenhauer napsal vedle svých zásadních děl také spisek *Životní moudrost*, ve kterém podává svým čtenářům rady, které se týkají moudrého vedení života. Jedná se zde o moudrost „...ve smyslu umění, pokud možno život příjemně a šťastně prožít. Jako poučení bychom k němu mohli přiřadit i eudaimonismus: tím by se stal návodem k šťastnému bytí“.¹⁰⁵ Formulovat takové rady však předpokládá chovat přesvědčení a naději, že jejich publikování je smysluplné a že se najde někdo, kdo tyto rady přijme. Skutečnost, že něco takového Schopenhauer napsal, dosvědčuje, že v této věci rozhodně pesimistou nebyl. Vždyť takové přesvědčení a naděje vyžaduje značnou dávku optimismu! Abendroth si to uvědomuje a píše, že v tomto bodě byl Schopenhauer nucen „odchýlit se z vyššího metafyzicko-etického stanoviska a setrvat na obvyklém empirickém stanovisku a držet se jeho omylu“¹⁰⁶ a dál pokračuje, že to samozřejmě neznamená, že Schopenhauer „nyní ruší svůj filosofický názor. Dělá to jen pro tentokrát..., aby názorněji načrtl tvář skutečného života.“¹⁰⁷ To však nikterak nepopírá skutečnost, že v této záležitosti Schopenhauer prokázal notnou dávku optimismu.

V části věnované Schopenhauerovu životu již bylo řečeno, že tento myslitel i přes proklamovaný pesimismus projevil až neuvěřitelnou dávku jasnozřivosti a optimismu také v přesvědčení, které se týkalo hodnoty jeho díla a ocenění budoucími generacemi. Beznadějný pesimista by těžko projevoval takové úsilí, nezdolné přesvědčení a naději. Tato skutečnost spolu se Schopenhauerovým nezpochybnitelně plodným filosofickým životem vyvrací předsudek týkající se povrchně chápaného pesimismu, podle kterého pesimista musí prožívat svůj život neplodně v jakési apatické odevzdanosti. V *Životní moudrosti* doporučuje: „Každý by měl něco dělat podle svých

¹⁰⁴ Guyon, Jeanne: *On The Way to God*, kap.II, odst.3-5,

(http://www.cyberspacei.com/jesusi/authors/guyon/spiritual_progress/ontheway_to_god.htm)

¹⁰⁵ Abendroth, W., *Schopenhauer*, str. 106

¹⁰⁶ Tamt., str. 107

¹⁰⁷ Tamt., str. 107

schopností. (...) Namáhat se a bojovat s odporem je člověku takovou potřebou, jako krtku rytí. Přemáhat překážky, to je plný požitek jeho života,, at' jsou materiální ... či duševní ...; boj s nimi a vítězství činí šťastným."¹⁰⁸ Tato pasáž vyvrací představu pesimisty jako rezignovaného a pasivního člověka.

Je také známo, že ačkoliv Schopenhauer ve svém učení odmítal život, tak přesto o své zdraví a život pečoval až úzkostlivě. To je důkazem toho, že minimálně v jeho případě filosofie pesimismu nevedla k pouhému pasivnímu čekání na smrt. Podle Abendrotha tato rozpornost je pochopitelná, neboť Schopenhauerovo učení „*odkrývá rozpornost pravdy: že poznatek je přidělen k službě vůli, že může být schopen (a v géniovi se tak i stane) se z této služby odtrhnout; ale i potom ten největší poznávající , dokud žije, zůstává člověkem, to znamená: formou vůle k životu. Proto se také nikdo neudivuje nad základním tónem životu přitakávající důvěry ve výroku: 'Budu prastarý.... Chci dosáhnout věku 90 let...'*"¹⁰⁹ Z tohoto výroku je více než zřejmé, že ať už Schopenhauer ve své filosofii vykresloval život člověka v jakkoliv černých barvách, pak svého zdraví a života si vysoce cenil. Bylo by tedy nesprávné klást rovnítko mezi pesimismus a pohrdání zdravím a životem. Skutečností je, že se Schopenhauer v posledních letech svého života těšil vyrovnanému a veselému klidu mysli.¹¹⁰ Zdrojem tohoto klidu byla pro Schopenhauera zřejmě především jeho filosofie. Jestliže tomu tak bylo, poukazuje to na další pozitivní aspekt jeho myšlení.

Tuto kapitolu ukončím shrnutím hlavních myšlenek, pro které je dle mého soudu Schopenhauerovo učení pokládáno za pesimistické. Jsou to především myšlenky týkající se podstaty světa jako slepé vůle a všech konsekvencí, které z toho lze vyvozovat (ateismus, absence smyslu, absence harmonického uspořádání světa, podřízenost člověka této vůli a tedy jeho nesvoboda ...) a dál stinných stránek života, jako je jeho pomíjivost, neutěšenost, přítomnost utrpení a smrti. Absence pozitivního štěstí, neukojitelnost lidských tužeb.

¹⁰⁸ Schopenhauer, Arthur, *Životní moudrost*, str. 51

¹⁰⁹ Abendroth, W., *Schopenhauer*, str. 120

¹¹⁰ Tamt., str. 119

4. Pesimismus v antickém myšlení

Prvky pesimistického myšlení byly samozřejmě přítomny již odedávna i v jiných kulturách, než je antické Řecko. Jeden z nejstarších textů, který lze chápat jako „pesimistický“ a pochází z jiného kulturního okruhu, lze nalézt již ve Starém Zákoně. Kniha *Kazatel* začíná verši:

*„Pomíjivost, samá pomíjivost, řekl Kazatel,
pomíjivost, samá pomíjivost, všechno pomíjí.
Jaký užitek má člověk z veškerého svého pachtění,
z toho, jak se pod sluncem pachtí?“¹¹¹*

V dalších verších *Kazatel* vyjmenovává, co vše je marnost a jako pomíjivé a marné vidí i veškerou moudrost, majetek, velkolepá díla a nejrůznější radovánky. Jeho škarohlídství týkající se lidského života jde až tak daleko, že v jednom z veršů říká něco, s čím Schopenhauerovo učení rezonuje téměř doslova:

*„Vychvaloval jsem mrtvé, kteří zemřeli již dávno,
více nežli živé, kteří ještě žijí.
Ale nad oboje líp je na tom ten, kdo ještě není ... (...)
a den smrti je lepší nad den narození.“¹¹²*

Ovšem podobné myšlenky se objevují i v antickém Řecku a jinde+ je možné, že podobnou tíživost lidského osudu pociťovala většina lidí a myšlenky, které tuto tíživost reflektovaly, dál tradovala.

4.1 Stoicismus

Počínaje stoiky, lze pesimistickou filosofii považovat také za určitou filosofii "duchovní útěchy". Protože aspektu, který se týká útěšné funkce pesimistické filosofie, věnuje

¹¹¹ Bible, Kaz.1;2-3

¹¹² Tamt., Kaz. 4;2,3 a 7;1

pozornost i soudobá psychologie, dovolím si v následující pasáži čerpat z článku *Arthur Schopenhauer - Filosofie pesimismu jako léčebný prostředek deprese*, který byl publikován v časopisu *Československá psychologie*. Mnozí psychologové si povšimli toho, že se tato filosofie ukazuje jako účinný nástroj pro získání duševní vyrovnanosti a klidu. Řečeno jazykem psychoterapie, útěšný prvek přítomný v této filosofii „se ukazuje jako efektivní psychoterapeutický prostředek léčby deprese.“¹¹³ Pročítáme-li rady stoiků, pak dojdeme k tomu, že tímto "lékem" pro rozrušenou a nešťastnou mysl je (vedle jiného) „dobrovolné snížení aspirační úrovně.“¹¹⁴ Tato filosofie duchovní útěchy, která se rozvíjela od Zenóna z Kitia, přes Lucia Annaea, Epiktéta až po Marca Aurelia, vychází z přesvědčení, že daleko rozumnější je nechovat žádné touhy, neboť už samotné toužení zbavuje člověka klidu a vyrovnanosti. Epiktétos tuto jednoduchou, ale účinnou metodu shrnul v lapidárním axiomu: „*Neboť svoboda se nezískává splněním touhy, nýbrž odstraněním touhy*“.¹¹⁵ Protože tento aspekt duchovní útěchy hrál podle mého mínění v Schopenhauerově životě významnou roli (a v jeho filosofii má své místo), pozornost bude v dalším věnována stoické a epikurejské filosofii v tomto kontextu.

Ve shodě s tím co bylo řečeno již v úvodu, totiž že filosofie (nejen pesimistická) je formována jak osobními zkušenostmi toho kterého filosofa, tak i celkovým obrazem světa a tedy i politickou a sociální situací společnosti, ve které konkrétní filosof žije, stoické myšlení hledá odpovědi na to, jak žít praktický život a jak se vyrovnávat s nejistotou, která zejména v období tzv. římského období stoicismu byla značná a to jak v hospodářském, politickém, ale i každodenním životě. Dušan Machovec v *Dějínách antické filosofie* toto období zmiňuje v souvislosti se Senekou a píše, že „... *zvíle malých i velkých vládců, konfiskace, války a loupeže, které postihovaly nejen drobné výrobce, ale i značnou část šlechty...*“¹¹⁶ přivedly Seneku k úvahám, které vyjádřil ve svých spisech (*O klidu duševním, O prozřetelnosti, O stálosti povahy mudrce, O krátkosti života* a další). V těchto spisech vyjadřuje skličující nálady tehdejší doby i smíření se s krutou skutečností. Ve spisu *O duševním klidu* Seneka zcela jasně vyjadřuje svůj pesimistický názor na život a jeho hodnotu přičemž je z kontextu zřejmé, že toto pesimistické hodnocení má mít v rámci filosofie stoicismu útěšnou

¹¹³ *Československá psychologie*, 46, 1, 75-82.

¹¹⁴ Tamt.

¹¹⁵ Epiktétos, *Rukojet'*; *Rozpravy*, Praha : Svoboda, 1972, str. 100

¹¹⁶ Machovec, Dušan, *Dějiny antické filosofie*. Praha : SPN, 1973, str. 172

funkci: „První věci, které musíme upřít hodnotu a považovat ji za věc bez valné ceny, je tedy naše existence.“¹¹⁷ Vedle faktu pomíjivosti a nejistoty života byla tato věta a jí podobné zřejmě motivovány také přesvědčením, že nebude-li člověk viset na svém životě, pak se s takovým životem bez "valné ceny" v okamžiku smrti snáže a bez zbytečného psychického utrpení rozloučí. Na jiném místě Seneka dokonce říká, že mudrc by neměl chovat žádné naděje, neboť chovat naděje a rozmanité touhy nevede k vyrovnanosti, ale naopak jen k neklidu a zklamání. Některé ze Senekových vět jakoby rezonovaly s Kazatelem: „...všechno nakonec vyjde nastejno: sami pomíjiví přijímáme pomíjivé. Proč se tedy zlobíme? Proč si stěžujeme? Právě k tomuto osudu jsme se narodili.“¹¹⁸ V podobném duchu vyznívají i Schopenhauerovy úvahy.

Kdybychom měli učení stoiků shrnout do jedné věty, pak bychom mohli říci, že jejich ideálem je mudrc, který žije v souhlase s přírodou a nechce nic co není, nýbrž souhlasí s tím co je. Proto tedy jakékoliv naděje a touhy, které směřují nad rámec toho co je, jsou jen zdrojem zklamání a zbytečného utrpení. Proto stoikové doporučují takových žádostí a marných nadějí se vzdát.

Epiktétos ještě zřetelněji formuluje myšlenku, že by člověk neměl po ničem toužit a to dokonce ani po zdraví, neboť ani to není zcela v jeho moci. Ve svých *Rozpravách* v jednom z dialogů na otázku: Po zdraví tedy nemám toužit? Odpovídá: „Naprosto ne, ani po žádné jiné věci. Neboť co není ve tvé moci si opatřit nebo si uhájít, kdy chceš, to je cizí.“¹¹⁹ Epiktétos radí, aby člověk netoužil po ničem cizím (cizím je mu i tělo, neboť ani jeho život a zdraví nemáme ve své moci). Neboť naučí-li se člověk a náležitě vycvičí k tomu, aby rozeznával, co je cizí, od toho, co je naším vlastnictvím, pak není koho se obávat.¹²⁰

Zatímco se ve věci života, jeho pomíjivosti, nestálosti, nepřítomnosti pozitivního štěstí a doporučení týkající se určité, byť mírné formy asketismu (ve smyslu netoužení) Schopenhauer se stoiky do značné míry ztotožňuje, pak v jedné důležité věci se od stoicismu výrazně odlišuje. Tento nepodstatný rozdíl se týká povahy světa. Jestliže u stoiků je svět v pořádku tak jak je, neboť se děje podle zákonů božské

¹¹⁷ Seneca, Lucius Annaeus, *O duševním klidu*. Praha: Odeon 1999, str.252

¹¹⁸ Tamt., str. 197

¹¹⁹ Epiktétos: *Rukojeť; Rozpravy*, str. 296

¹²⁰ Tamt., str. 297

prozřetelnosti, pak u Schopenhauera je naopak svět tím nejhorším z možných světů a to právě proto, že je projevem slepé vůle.

Zatímco Epiktétos učí „*Neměňte svět, svět není nemocný. Nemocná bývá duše, nesprávně smýšlející o světě.*“,¹²¹ tak Schopenhauerovi je svět místem nesmyslného utrpení. Příčina utrpení tkví již v samé povaze světa, ve vůli k bytí.

Pro účely nalezení některých paralel ale i odlišností ve vztahu k probíranému tématu se ještě zastavím u Marka Aurelia. Podle Machovce tento římský stoik, císař a zároveň všestranně vzdělaný myslitel „...*nemění osud člověka, smrt, bídu, války, mučení, on mění vnitřní vztah k těmto skutečnostem, a to hlavně vypěstováním lhostejnosti, apatie, bezcitnosti, pohrdáním ke všemu. Radí sobě i druhým: Pěstujme v sobě lhostejný vztah k umění, ale i k životu – vždyť co jiného je život než veliká loutková hra v rukou božského osudu...*“¹²² Připomeneme-li si jak vysoko Schopenhauer hodnotí umění a nesobeckou všezahrnující lásku mudrce, pak rozdílné pojetí světa u stoiků a u Schopenhauera vyvstane tím zřetelněji.

Na příkladu Marka Aurelia lze spatřovat jeden aspekt. Marcus Aurelius je totiž více než výmluvným příkladem toho, že představa stoika jako člověka, který se rezignovaně stahuje do ústraní mimo dění světa a v pasivní odevzdanosti očekává konec svého života, který je mu předurčen "božským pořádkem", je zcela mylný. Ačkoliv bychom dnes určité prvky stoicismu (ne-li učení celé) označili jako pesimistické, nemůžeme toto učení i přes pesimismus v něm základně přítomný pokládat za učení, které vede k rezignaci a pasivitě. *Apatheia* zde neznamena apatický postoj k životu, ale vnitřní klid, vyrovnanost či nevzrušivost, nepřítomnost vášní, které zatemňují rozum a vedou k duševní nevyrovnanosti a zmatkům. Tuto část věnovanou stoicismu nyní uzavírám konstatováním, že i přes pesimistické prvky, které jsou v tomto učení přítomné, rozhodně nelze souhlasit s tím, že toto "pesimistické" učení vede k zoufalství, rezignaci a pasivitě.

¹²¹ Machovec, D., *Dějiny antické filosofie*, str. 173

¹²² Tamt., *Dějiny antické filosofie*, str. 174

4.2 Epikureismus

Epikureismus má v některých ohledech rovněž k filosofii pesimismu blízko. Jeden z pesimistických rysů tohoto učení lze spatřovat již v tom, že odmítá věčnou podstatu lidské bytosti a tedy i naději na jakoukoliv formu posmrtného života včetně reinkarnace, která ještě pro pythagorejce byla důležitou částí jejich učení. Učení epikureismu, které říká, že život je prchavým okamžikem, který je navíc pln nejružnějších strachů, vyznívá skutečně pesimisticky. Nicméně cílem Epikurova učení byla slast, co však pro Epikura bylo touto slastí? V listu Menoikeovi, ve kterém se Epikuros brání proti falšování své koncepce filosofickými protivníky je to osvětleno: „*Když tedy pravíme, že svrchovaným cílem je slast, nemáme při tom na mysli rozkoše prostopášníků a rozkoše záležející v pouhém požitku..., nýbrž takový stav, kdy člověk necítí bolest v těle ani neklid v duši.*“¹²³ Epikurejci doporučují stejně jako stoikové vzdát se falešných nadějí a bezmezné žádosti (což bývá kritiky epikureismu přehlíženo). Nejprůzračnější a nejvyšší slastí je dle epikureismu myšlení samo: „*Jako zahrada přetvořila, zlidštila a zkrášlila přírodu, tak proměňuje filosofie divokou pustinu lidského bytí, zmatek vášní a temnotu úzkosti v radostnou scénérii, jež je uměřená, jasná, přátelsky nakloněná smyslům a průzračná v myšlenkách, jedním slovem: krásná.*“¹²⁴ V tom, že i Epikuros doporučuje vzdát se falešných nadějí a přehnané žádostivosti, lze opět nalézt shodu s názorem Schopenhauerovým, nicméně je zde propastný rozdíl v náhledu na samotný lidský život. Zatímco pro epikurejce se „pustina lidského bytí zásluhou filosofie proměňuje v radostnou scénérii“, pro Schopenhauera je život bědnou záležitostí, něčím, čemu má být upřena vůle a jakákoliv hodnota. Epikuros chápe život člověka jako pomíjivý a prchavý jev, ale právě proto jedinečný a nesmírně cenný¹²⁵. Tento život je podle epikurejců tím jediným co máme a potlačení bezmezné žádostivosti zde není cestou k popření vůle k životu, ale moudrým nahlédnutím, že „*prchavé požitky (...) přivodí zdoluhavé obtíže a nepříjemnosti.*“¹²⁶

Podobnost myšlenek stoiků a epikurejců s myšlenkami Schopenhauerovými lze spatřovat v jim společném ateismu a v pozornosti, kterou věnují pomíjivosti a lidské

¹²³ Machovec, D., *Dějiny antické filosofie*, str. 177

¹²⁴ Fink, Eugen, *Oáza štěstí*, Mladá fronta, Praha 1992, str. 37-38

¹²⁵ Tamt., str. 53

¹²⁶ Arzenbacher, Arno, *Úvod do etiky*, Zvon, Praha 2001, str. 25

smrtelnosti. Dál také v důrazu na redukci až potlačení tužeb a nereálných očekávání a ve snaze o nalezení vnitřní nezávislosti a vyrovnanosti ducha.

5. Podobnosti mezi Schopenhauerovým učením a buddhismem

V této kapitole bude věnována pozornost některým základním podobnostem mezi tzv. "Čtyřmi vznešenými pravdami" buddhismu a Schopenhauerovým učením. V souvislosti s tím budou nastíněny základní myšlenky buddhistického učení. Další principy zůstanou stranou nikoliv proto, že by v nich nebylo možno nalézt další paralely s myšlenkami Schopenhauerovými, ale jednoduše proto, že zpracování této otázky by překračovalo intence a rozsah této bakalářské práce. Hlubší zkoumání podobností a rozdílů stejně jako zkoumání otázky, do jaké míry byl Schopenhauer sám buddhismem ovlivněn, by vydalo na samostatnou práci. Je třeba podotknout, že překlady buddhistických textů, se kterými se ve své době měl Schopenhauer již možnost seznámit, důkladně studoval a porovnával se svými vlastními postoji a v mnohém se s nimi ztotožňoval. Ve svých poznámkách dokonce zanechal seznam textů, které pokládal v souvislosti se svým učením za obzvláště hodné pozornosti.¹²⁷

Buddhismus je označován jako ateistické náboženství, ačkoli v mnoha textech vystupují božstva - bytosti, žijící ve vyšších dimenzích existence. Na rozdíl od teistických náboženství jsou však tato božstva považována za smrtelné a nevědomé bytosti podobně jako lidé nebo zvířata, pouze je převyšují svou moudrostí, schopnostmi a dlouhověkostí. Jako ateistické náboženství je buddhismus možné označit i proto, že k dosažení osvobození není třeba víra v "Boha", jak je tomu v teistických náboženstvích, neboť Bůh v tomto smyslu jakožto pojem není v buddhismu definován. Buddhismus se ve svém učení nezabývá kosmologickými otázkami, představa Boha jako tvůrce všehomíra je mu cizí. Hlavní otázkou, kterou se zabývá, je přítomnost utrpení vnímajících bytostí a způsob osvobození od tohoto utrpení.

Hlavní principy buddhismu, tzv. "Čtyři vznešené pravdy":

Existuje utrpení (první vznešená pravda). Život člověka je neuspokojivý (*dukkha*), což je dáno již jeho podmíněností, smrtelností a také nenaplnitelností jeho přání. V tomto samsárickém světě nelze v ničem nalézt skutečné a stále trvajících štěstí. Termín *dukkha* bývá často nepřesně interpretován v úzkém smyslu, že život je utrpení.

¹²⁷ Nānājīvako: *Schopenhauer and Buddhism*, str.15, viz též *Philosophy East and West*, Volume 43, Numer 2, April 1993, P.255-278

Buddha však netvrdí, že život je pouze a jen utrpení. Utrpení spočívá v samotném faktu nestálosti; podaří-li se snad člověku dosáhnout jeho cílů a krátkých okamžiků štěstí, je již v tom obsažen zárodek utrpení, protože si nic z toho nemůžeme udržet napořád. To souvisí se skutečností, že ve světě vše podléhá vzniku a zániku, vše je pomíjivé. A to platí i o člověku samotném, v člověku stejně jako v ničem jiném co je složené, podmíněné a nestálé, neexistuje žádná trvalá identita (žádné "já" v podobě individuální duše). Buddhismus se tedy neřadí k systémům, které tvrdí, že s tělem se rodí i duše ("já"), která po smrti přetrvává, avšak neřadí se ani k nihilistickým systémům, které tvrdí, že s tělem se rodí i duše ("já"), která se smrtí zaniká. Místo toho tvrdí, že nelze nalézt žádnou entitu s níž bychom se mohli identifikovat jako s "já" (*anátman*)¹²⁸ a že tedy oba výše zmíněné přístupy jsou mylným důsledkem nevědomosti: „*Upasíva: Ten, kdo dospěl k cíli; neexistuje, anebo trvá věčně, zbaven všech strastí? Toto mi, prosím, vylož, ó mudrci, neboť jsi tuto věc sám poznal. Buddha: Ten, kdo dospěl k cíli, nemá žádné měřítko, skrze něž by o něm bylo možné hovořit - to pro něj neexistuje. Když jsou odstraněny všechny jevy, jsou odstraněny i všechny způsoby řeči.*“¹²⁹ Schopenhauer se o stavu osvobození vyjadřuje podobně: Tento „stav ... nelze nazývat poznáním, protože už nemá formu subjektu a objektu a je ostatně přístupný jenom vlastní zkušenosti, dále nesdělitelné.“¹³⁰

Existuje příčina utrpení (druhá vznešená pravda). Příčinou nekonečného zrozování (a tedy i smrti) všech bytostí je touha po bytí.

Schopenhauer se této "druhé vznešené pravdě " buddhismu přibližuje názorem, že příčinou individuace vůle je touha, "žízeň" po bytí.

Existuje cesta k osvobození (třetí vznešená pravda). Učení Gautama Buddha, zakladatele buddhismu, bylo motivováno úsilím o vysvobození bytostí z nekonečného koloběhu zrození a smrti, cílem jeho učení tedy nebylo vytvoření filosofického systému ve smyslu rozsáhlé interpretace světa. Ve středu jeho rozhovorů je proto praxe, která osvobozuje od narození a smrti nebo umožňuje lepší zrození či uvědomělý, blažený život. V Buddhovo učení jde tedy o vysvobození z nevědomé egoistické žádostivosti,

¹²⁸ Thera, Nyanasatta, *Základy buddhismu*, Nakladatelství Alternativa. Praha 1992

¹²⁹ *Suttanipáta. V, 6* (http://www.christnet.cz/diskuse/archiv/tema_1818.html)

¹³⁰ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa I*, str. 324

nenávisti a zaslepenosti. Osvobození z neustálého znovuzrozování se nazývá nirvána. Původní význam tohoto slova neznamenal věčnou blaženost ve smyslu křesťanského chápání tohoto slova, ale pouze stav, kdy člověk realizoval poznání neskutečnosti svého iluzorního "já" a tak se zbavil utrpení, které s sebou přinášelo nekonečné putování dualismem samsáry (= "já" jsem). Nirvána je tedy konečným cílem všech buddhistů, přesto Buddha neučil všechny své stoupence, jak dosáhnout okamžitého vysvobození, jelikož každý není na tuto cestu připraven. Vyjadřoval se proto k mnoha aspektům tehdejšího života. V buddhistických textech můžeme najít návody, jak dosáhnout štěstí v tomto životě. Buddhismus tedy neučí pasivitě a zoufalství, čemuž však neučí, jak již bylo ukázáno, ani Schopenhauer.

V Schopenhauerově učení lze nalézt podobnosti, které se vztahují i ke "třetí vznešené pravdě". I on zmiňuje cestu vedoucí k definitivnímu osvobození a stejně tak nabízí rady i těm, kteří neuvažují o asketickém způsobu popření vůle, ale pouze o zmírnění utrpení a dosažení relativního štěstí, které lidský život může nabídnout.

Existuje cesta vedoucí k zániku utrpení (čtvrtá vznešená pravda). Onou cestou vedoucí k osvobození z cyklu zrození a smrti je tzv. ušlechtilá osmidílná stezka, která zahrnuje: pravé chápání, pravé myšlení, pravou řeč, pravé jednání, pravé živobytí, pravé snažení, pravou bdělost, pravé soustředění. Pro Schopenhauera je onou cestou k osvobození poznání iluzornosti odděleného ega od všeho ostatního univerza, neohraničený soucit a vyhasnutí veškerého toužení. Tedy i zde lze spatřovat podobnost s učením buddhismu.

Základní etická pravidla buddhismu lze pak shrnout do těchto bodů: zdržet se zabíjení a zraňování živých bytostí, zdržet se braní věcí co nejsou dány (nekrást), zdržet se nesprávného sexuálního chování, zdržet se zraňující a nepravdivé mluvy (nelhat, nepomlouvat...), zdržet se zneužívání omamných prostředků (souvisí s dalšími stupni "osmidílné stezky").

Jak již bylo zmíněno, Schopenhauer rovněž vysoce oceňuje etické chování a altruismus jako nezbytnou součást cesty vedoucí k osvobození: „...*všechna pravá a čistá láska, dokonce všechna dobrovolná spravedlnost (...) dovede k celkové spáse a vykoupení.*“¹³¹

¹³¹ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa I*, str. 315

6. Jean Jacques Rousseau jako Schopenhauerův předchůdce

V 19.století filosofie obrací svou pozornost k člověku. Člověk se stává subjektem, jehož vnímání a chápání světa získává na důležitosti a vytváří se nové paradigma, které je nejzřetelněji patrné v subjektivismu. Objevují se filosofové, kteří do středu svých úvah kladou lidský život a jeho prožívání a reflexi. Objevuje se také kritika osvícenské víry v rozum, kritika představ o rozumném uspořádání světa a lidské společnosti a spolu s tím také otázky po smyslu lidské existence vůbec. Rousseau byl myslitelem, který již ve století osmnáctém prorocky některé z těchto myšlenek předjímá a jasně formuluje. Právě pro tyto myšlenky ho lze považovat za jednoho z představitelů kulturního pesimismu. V souvislosti s těmito úvahami Dienstag uvádí, že Schopenhauerovi byly tyto úvahy velmi blízké a jeho spisy velmi dobře znal.¹³²

V čem si je Rousseau blízký se Schopenhauerem? Je to ve věci pomíjivosti a neutěšenosti lidského života. Podle Rousseaua vše v tomto světě prochází neustálou změnou. Nic nemá stálou a neměnnou formu a naše city, které vyvstávají ve vztahu k vnějším objektům, stejně jako tyto objekty samy, nezbytně podléhají změně a pomíjí. Naše emoce nás buď jaksí předbíhají, nebo jsou za námi, vztahují se tedy k minulosti, která již není, nebo k určitým očekáváním v budoucnosti, která se však často ukážou jako lichá.¹³³ Jinými slovy, základním pramenem zármutku a utrpení člověka je jeho "vsazenost" do času. Vše podléhá času a tedy změně a zániku a připoutanost k objektům vnějšího světa vede nevyhnutně k rozčarování, zklamání a bolesti. Již pouhé opravdové uvědomění si prosté Herakleitovy moudrosti, že "vše plyne", samo o sobě stačí k tomu, aby byl člověk zbaven vší jistoty. Rousseau si toto hluboce uvědomuje a říká že: „...všechny naše plány týkající se dosažení štěstí v tomto životě jsou marnými fantaziemi.“¹³⁴ Rovněž jeho myšlenka, podle níž „každé přání předpokládá nějaký nedostatek a veškerý pocíťovaný nedostatek je bolestný“¹³⁵, říká vlastně totéž, co v různých obměnách často opakuje Schopenhauer.

Vedle toho Rousseau stejně jako Schopenhauer odmítá ideu vlastní osvícenskému myšlení, že svět je svou podstatou rozumně uspořádán. Tam, kde

¹³² Dienstag, J.F., *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, str. 50

¹³³ Tamt., str. 51

¹³⁴ Tamt., str. 51

¹³⁵ tamt., str. 94

osvícenci přeceňují rozum a jeho možnosti, Rousseau zůstává střízlivý. Nepopírá možnost, že rozum může v krátkodobém horizontu přinést určité technické a materiální zlepšení podmínek lidského života, avšak v dlouhodobém horizontu, právě proto že nic nemůže trvat jednou provždy, přehnaný optimismus osvícenců nesdílí. Možnost dosažení štěstí v tomto pomíjivém světě je podle Rousseaua iluzorní a zpochybňuje víru, že věda a filosofie jsou schopny takového cíle dosáhnout.¹³⁶ V tom, že Rousseau v zájmu klidného života, který může snad občas poskytnout jakési záblesky vnitřního pokoje, doporučuje stáhnout se do ústraní a omezit své ambice a potřeby, lze opět nalézt určitou podobnost se Schopenhauerovými názory. Stojí za povšimnutí, že víra ve všeobecný pokrok ať již na poli techniky, vědy či medicíny, je stále v naší moderní společnosti velmi živou a určující silou. To je patrně také jedním z dalších důvodů, proč je na pesimismus často nahlíženo jako na něco nepatřičného, právě proto, že nesdílí tuto obecně přijímanou víru v pokrok a téměř neomezené možnosti vědy a lidského rozumu.

Protože cílem této práce není zabývat se hlouběji myšlenkami Rousseaua, uzavřu tuto část tím, že ač lze Rousseauův náhled na svět a život člověka označit jako pesimistický, rozhodně se nedá říci, že ústí v odevzdanost a zoufalství.

¹³⁶Dienstag, J.F., *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, str. 67

7. Vlivy Schopenhauerova učení

7.1 S.Freud

Dle Dienstaga lze paralely mezi myšlenkami Schopenhauerovými a Freudovými spatřovat v tom, že Freud Schopenhauerovu "věc o sobě", tedy vůli, pokládá za něco, co je přítomno v hloubi lidské mysli.¹³⁷ Tuto sílu nazývá nevědomím (id) a pokládá ji za nejreálnější část našeho bytí, z které se vynořuje naše osobnost. Toto nevědomí představuje nejrozsáhlejší a nejvlivnější oblast lidské psychiky, která „...je oblastí vysoce aktivních a silných primitivních pohnutek a přímo neuvědomovaných či zapomenutých tužeb, které v skryté či přeměněné formě stále vyvíjejí tlak na vědomou mysl a z velké části motivují a určují naše chování.“¹³⁸ Ačkoliv je tedy nevědomí nedostupné přímému poznání, je zdrojem všech našich myšlenek a potřeb. A přeci, podobně jako vůle, je nevědomí čímśi, co je mimo čas. Prostor a čas jsou kategoriemi, které přísluší pouze vědomé mysli; podle Freuda pojem času nelze v souvislosti s nevědomím vůbec použít. Avšak o nevědomí nelze ani říct, že je "bezčasé"; bezčasé je pouhé adjektivum, které používá vědomá mysl, sama zajatá v proudu času, pro popis nevědomí.¹³⁹ V tomto smyslu lze nevědomí ve Freudově koncepci přirovnat vůli v Schopenhauerově učení. Stejně jako vůle zůstává od vědomé mysli permanentně odděleno. Tato oddělenost či přímo vzájemná neslučitelnost je dána právě tím, že vědomá mysl funguje v čase, zatímco nevědomí je "mimo čas". Podle Freuda totiž: „stát se vědomým, znamená být vpleten do světa času.“¹⁴⁰ Tato představa fundamentální oddělenosti časem podmíněného vědomí a zdroje veškeré lidské motivace, který je mimo čas, je téměř totožná s myšlenkou Schopenhauerovou, podle níž podobná nepřekonatelná oddělenost existuje mezi vůlí a jejími reprezentacemi v čase. Rovněž další myšlenka, podle níž je tato oddělenost základní příčinou lidského utrpení, je oběma společná. Jak Schopenhauer tak i Freud zdůrazňují, že „... viděno z kosmické perspektivy, vědomý život je vlastně jakousi pomíjivou odchylkou od normálního stavu, jak věci samy o sobě existují.“¹⁴¹ Schopenhauer mluví o nekonečnosti času před naším narozením a po naší smrti; ve srovnání s touto nekonečností není náš život ničím jiným

¹³⁷ Dienstag, J.F., *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, str. 91

¹³⁸ Hunt, Morton, *Dějiny psychologie*, Portál, Praha 2000, str. 180

¹³⁹ Dienstag, J.F., *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, str. 91

¹⁴⁰ Tamt., str. 91

¹⁴¹ Tamt., str. 92

než kratičkou chvilkou. Podle Freuda je vědomí (stejně jako život sám) manifestací nevědomé potřeby či touhy, která usiluje o své uspokojení; život je mu pak jen cestou od smrti ke smrti.¹⁴²

Nahlíženo z této perspektivy, lidský život se skutečně musí jevit jako neuspokojivý, proniknutý nevyhnutelným utrpením. Naše situace je neutěšená již faktem zrození a nemůžeme doufat, že se nám ji nějakým způsobem podaří změnit - můžeme jen čekat, až přijde konec. Nicméně život, který je nám vyměřen, můžeme vést způsobem, který nám nejen umožní žít v rámci možností bez zbytečného utrpení, ale dokonce usilovat o naplnění svého životního poslání. Pro Schopenhauera je vedení takového způsobu života záležitostí filosofie, pro Freuda jím je psychoterapie. V obou případech tedy není cílem nalezení pozitivního štěstí (takové štěstí žádný z nich v pomíjivém světě nenalézá), ale pouze minimalizace utrpení.

Podle obou myslitelů jsou lidské bytosti plny nejrůznějších přání, která však nikdy nemohou být definitivně naplněna. Schopenhauer na tuto skutečnost opakovaně poukazuje a Freud se ptá: „*Co lidé požadují od života a čeho si v něm přejí dosáhnout? Není pochyb, to, oč usilují je štěstí, chtějí být šťastní a toto štěstí si chtějí udržet... Avšak život je ... příliš těžký, přináší příliš bolesti, zklamání a neuskutečnitelných ambicí.*“¹⁴³ Oba dva myslitelé, jak Schopenhauer tak i Freud, se také shodují v tom, že v sexuálním pudu vidí manifestaci vůle, resp. nevědomí.

Pro Schopenhauera je každé "štěstí" vždy jen štěstím negativním, vždy se jedná jen o uspokojení nějaké potřeby či touhy. Freudova myšlenka týkající se "principu slasti" (libida) vychází ze stejného předpokladu. Zatímco je pojem "princip slasti" často zaměňován za jakousi zhuštěnou myšlenku, podle níž je lidské chování motivováno touhou po slasti, Freud podle Dienstag v díle *Mimo princip slasti* říká něco jiného, totiž, že „...*mentální procesy jsou vždy spouštěny nepříjemnými tlaky (tenzí) a že to, o co usilujeme, je snížení této tenze...*“¹⁴⁴ Jinými slovy, to, co vlastně prožíváme, je něco nepříjemného a to, co nazýváme "příjemným", je vlastně redukcí nepříjemného pocitu, tedy nic, co by mělo svou vlastní pozitivní existenci. Utrpení je tedy esencí našeho mentálního života, zatímco potěšení není ničím jiným než jeho redukcí. Podle Schopenhauera je skutečné potěšení prchavé a neustále se ztrácí v minulosti, nelze je

¹⁴² Dienstag, J.F., *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, str. 92

¹⁴³ Tamt., str. 92

¹⁴⁴ Tamt., str. 93

zadržet. Freudův pohled na tuto záležitost je téměř totožný. Podle něho „není to nic jiného než přání, co spouští aktivitu našeho mentálního aparátu.“¹⁴⁵

Smrt je důležitým ne-li centrálním tématem Schopenhauerových a Freudových úvah. Oba vytýkají optimismu jako hlavní slabinu to, že odmítá přijmout skutečnost smrti. Podle Schopenhauera by smrt měla být považována za skutečný cíl života a Freud tutéž myšlenku opakuje, když říká, že „cílem života je smrt.“¹⁴⁶ Přes tato shodná vyjádření se však oba myslitelé liší v něčem zásadním. Zatímco pro Schopenhauera je individuální život podoben iluzi či snu, pro Freuda je individuální život nezpochybnitelnou realitou. Smrt individua Schopenhauer nechápe jako konec vůle, ale pouze jako ukončení jedné z jejích nespočetných manifestací; smrt se této vůli nijak nedotýká. Dienstag má za to, že Freud chápe smrt rozdílně; v souvislosti s pudem smrti ji chápe spíše jako biologický *telos* života.¹⁴⁷ Zatímco Freudova psychoterapie chce jednotlivcům pomoci, aby v tomto světě obstáli, Schopenhauer nabízí cestu k překonání vůle.

Hlavní rozdíl mezi filosofickým myšlením Schopenhauerovým a myšlením Freudovým lze spatřovat v tom, že ač oba myslitelé zastávají ateistické pozice, Schopenhauerův ateismus neústí v materialismus tak, jako je tomu u Freuda. Koncept vůle v Schopenhauerově filosofii pak lze do určité míry ztotožnit s nevědomím ve Freudově systému.

7.2 F. Nietzsche

Nietzsche přispěl významnou měrou ke studiu pesimismu osmnáctého století. Ačkoliv Nietzsche Schopenhauerovo učení vysoce oceňoval a v jistém smyslu navazoval na jeho představu vůle jako iracionálního základu světa, rozchází se s ním v hodnocení života jako takového a i v otázkách etických. Podle Nietzscheho Schopenhauer doporučuje kapitulaci, která nevede k ničemu jinému než k nicotě a nemůže být uskutečněna jinak, než odumřením vůle. Nietzsche jako alternativu filosofického pesimismu nabízí "dionýský pesimismus".¹⁴⁸

¹⁴⁵ Dienstag, J.F., *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, str.94

¹⁴⁶ Tamt., str. 101

¹⁴⁷ Tamt., str. 105

¹⁴⁸ Nietzsche, Friedrich, *Duševní aristokratismus*, Votobia. Olomouc 2001, str. 64

Svět v Nietzscheově pojetí rovněž postrádá rozumné upořádání a podstatou světa je mu "vůle k moci". Slepá stejně jako u Schopenhauera, usilující jen o projevení vlastní moci. I pro Nietzscheho je svět místem, kde silnější požívá slabšího, místem, ve kterém boj, bolest a utrpení jsou inherentně obsaženy. Na rozdíl od Schopenhauera však Nietzsche tuto bolest a boj přijímá jako výzvu, jako něco, díky čemu má člověk možnost své průměrné lidství překonat a stát se člověkem vyššího druhu, člověkem, který nebude nikomu a ničemu podřízen, člověkem, který si vydobude nejvyšší možnou svobodu, které je v tomto světě schopen dosáhnout. Nietzsche se na rozdíl od Schopenhauera vůbec nezabývá možností transcendovat tento svět utrpení; v tomto světě člověk musí usilovat o svou emancipaci. Etická cesta ve smyslu potlačování ega je mu něco absolutně cizího, vždyť jeho Nadčlověk je bytostí, která se vyšším člověkem stává právě tím, že přitakává oné síle v sobě, kterou se morálka snaží potlačit. „*Jeho pesimismus je aktivující silou, jeho pesimismus je dionýského typu.*“¹⁴⁹ Zatímco podle Schopenhauera by bylo lepší vůbec se nenarodit, Nietzsche říká životu ano, a to i se vším jeho utrpením. Současně s tím tento myslitel posouvá pesimistickou tradici od otázek týkajících se utrpení a zla k problematice hodnot, což znamená určitý zlomový okamžik v dosavadní historii pesimismu. On sám k tomu říká: „*V téže době jsem pochopil, že můj instinkt směřuje k opaku nežli Schopenhauerův; k oprávnění života, i v tom, kde je nejhroznější, nejlživější a dvojaký - pro to jsem měl formulku 'dionýský'. Schopenhauer byl ještě tak hluboko pod vládou křesťanských hodnot, že jakmile 'věc o sobě' mu nebyla už bohem, musel ji vidět jako špatnou, hloupou a absolutně zavrženou. Nepochopil, že může být nekonečně mnoho způsobů jiného bytí, ba i božství.*“¹⁵⁰ Nietzsche oceňuje, že se Schopenhauer odvážil ve své filosofii opustit ideu Boha, nicméně má za to, že se ve svém učení neodvážil jít dál a tudíž uvízl v půli cesty. Nedokázal jít tak daleko, aby se osvobodil od etických aspektů, nedokázal ve svém uvažování postoupit tak daleko, aby jeho filosofie opustila kategorii dobra a zla. Nietzsche morálku pokládá za slabost, za něco, co je proti životu: „*Novější člověk uplatňoval svou idealizující sílu vzhledem k jednomu bohu většinou v jeho rostoucím zmorálnění. - Co to znamená? Nic dobrého, úpadek lidských sil.*“¹⁵¹

¹⁴⁹ Dienstag, J.F., *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, str. 163

¹⁵⁰ Nietzsche, F., *Duševní aristokratismus*, str. 43

¹⁵¹ Tamt., str. 58

Schopenhauer v pomíjivosti nachází jednu z příčin neutěšenosti lidského života, zatímco Nietzsche se na pomíjivost dívá jinak: „*Pomíječnost by se dala vyložit jako požitek plodící i ničící síly, jako neustálé tvoření.*“¹⁵² V pasáži, ve které Nietzsche objasňuje, jak chápat jeho dionýský pesimismus, naznačuje, že existuje tlak, který směřuje k přesahu individuálního a tedy také nad propast pomíjivosti: „*Slovem 'dionýský' je vyjádřeno: tlak k jednotě, přesahování nad osobu, všednost, společnost, nad propast míjivosti; vášnivě bolestné překypění do temnějších, plnějších, plynulejších stavů; ve vytržení říkat Ano celkové povaze života, neboť je při vši změně stálý, stále mocný a stále blažený; (...) věčná vůle k plození, k plodnosti k návratu; pocit jednoty v nutnosti tvoření a ničení.*“¹⁵³ Stojí za povšimnutí, že Nietzsche svým "Ano" zároveň ukazuje, že „*pesimismus nemusí nutně vést k rezignaci, ale naopak k aktivitě. Nietzsche se pokouší zbavit pesimismus deformujících konotací, které mu dodali jeho předchozí exponenti.*“¹⁵⁴ U Nietzscheho dochází k posunu - to co bylo dosud chápáno jako pesimistické, chce být v jeho učení statečně chápáno naopak jako dobré.

Nietzschovo přitákání životu oproti Schopenhauerovu odmítání lze ilustrovat následujícím příkladem. Zatímco Schopenhauer říká: „... *nikdo si snad na konci svého života nebude přát, jestliže je rozvážný a zároveň upřímný, aby ho prodělal ještě jednou, a spíše než to si raději zvolí celkové nebytí.*“¹⁵⁵, Nietzsche nechává svého Zarathustru zvolat: "*To že byl život? Nuže ještě jednou!*"

Jestliže Schopenhauer nabízí osvobození z tohoto "slzavého údolí" cestou nesobecké lásky a askeze, tak Nietzsche lásku spolu s etickým chováním považuje za slabost, která je neslučitelná s jeho vizí Nadčlověka.

Nicméně zásadní podobnost mezi učením Schopenhauerovým a Nietzschovým lze spatřovat v ateistickém přesvědčení a v myšlence nelineárního plynutí času spolu se všemi konsekvencemi, které z takového chápání vyplývají.

¹⁵² Nietzsche, F., *Duševní aristokratismus*, str. 64

¹⁵³ Tamt., str. 64

¹⁵⁴ Dienstag, J.F., *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, str. 166

¹⁵⁵ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa I*, str. 260

7.3 Existencialismus

Existencialisté, stejně jako Schopenhauer, nenalézají v lidském životě žádný smysl, žádný cíl, lidská existence je podle nich výsledkem pouhé náhody. Podle existencialistů "existence předchází esenci" - to znamená, že existence je prvotním principem, z kterého pochází vše ostatní. Jinými slovy, člověk napřed existuje a až pak jako existující může pozorovat svět, může se ptát, může jednat. Protože tento myšlenkový směr neuznává boží existenci, člověk se musí spoléhat jen na sebe a je pouze na něm, zda-li a jaký dá smysl svému životu. Člověk je svobodný, avšak zároveň je vždy zodpovědný za svou volbu, za konsekvence svého chování. Nikoliv Bohu, ale sám sobě. Je totiž jen na něm, jak naloží se svou svobodou, je na něm, nakolik autenticky bude žít jako člověk.

Dienstag jako jednoho z představitelů "pesimistického existencialismu" uvádí Alberta Camuse, ačkoliv by se Camus sám takového označení pro sebe zdráhal použít. Nikoliv snad proto, že by jeho myšlení bylo prosto pesimistických prvků, ale proto, že psychologický význam jako určité osobnostní dispozice v každodenním používání zcela zastínil jeho původní význam a tudíž by takové označení mohlo vést k nedorozumění.¹⁵⁶ Camus, podobně jako Schopenhauer, pokládá vědomí spolu s rozumem za příčinu vydělení člověka z původní jednoty s přírodou. Dienstag tohoto myslitele cituje: „*Kdybych byl stromem mezi stromy, kočkou mezi zvířaty, tento život by měl smysl, nebo, přesněji řečeno, tento problém (smyslu) by vůbec nevyvstal, protože bych byl součástí tohoto světa, byl bych tímto světem, zatímco nyní jsem vůči němu v opozici a to jen díky vědomí...*“¹⁵⁷ U Camuse, stejně tak jako u Schopenhauera, se až u člověka jako bytosti nadané sebeuvědoměním spolu s vědomím času objevuje problém pomíjivosti a smrtelnosti člověka a tedy také otázka nesmyslnosti (existencialisté by řekli "absurdnosti") lidského života: „*Jestliže nic netrvá, pak nic nemá ospravedlňující důvod; vše co je smrtelné, postrádá smysl.*“¹⁵⁸ Irreversibilita času podle Camuse znamená, že se nikdy nemůžeme vrátit do původní jednoty a tak buď musíme přijmout prázdnotu a nesmyslnost našeho života, nebo jej dobrovolně ukončit. (Camus však sebevraždu odmítá, protože by nebyla "řešením", nicméně jeho odmítnutí má jiné zdůvodnění, než je tomu u Schopenhauera.) Tento myslitel, opět podobně jako

¹⁵⁶Dienstag, J.F., *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, str. 121-122

¹⁵⁷ Tamt., str. 129

¹⁵⁸ Tamt., str. 129

Schopenhauer, odmítá i jakoukoliv naději, na kterou se člověk může upnout a odhaluje ji jako pouhý "manévr mysli", který neslouží ničemu jinému než tomu, aby se člověk nějakým způsobem vyrovnal s absurditou života. Dienstag opět cituje: „...*typickým příkladem takového 'manévru mysli' je ... naděje.*“¹⁵⁹ Naděje dalšího života, který si člověk musí zasloužit, nebo trik, díky němuž člověk namísto toho, aby žil svůj život pro život sám, žije pro vznešenou ideu, která život transcenduje a tedy mu dává smysl, nejsou ničím jiným, než snahou zmírnit úzkost plynoucí z absurdnosti lidské situace.¹⁶⁰

Myšlení, které Camus představuje, je bezesporu pesimismem; domnívám se dokonce, že ještě temnějším, než pesimismus Schopenhauerův. A přesto je Camus dalek toho, aby se oddal zoufalství, rezignaci a pasivitě. Mám za to, že jak ve svém díle, tak i svým životem dokázal, že pesimismus nelze ztotožňovat s poraženectvím a inaktivitou. Tato skutečnost byla důvodem, proč jsem si tohoto myslitele zvolil jako poslední a inspirující příklad v mých úvahách, které se týkaly pesimismu.

¹⁵⁹ Dienstag, J.F., *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, str. 129

¹⁶⁰ Tamt., str. 129

8. Shrnutí základních myšlenek

V této části práce se pokouším o závěrečné shrnutí myšlenek, které mají podpořit tři mé výchozí teze:

(1) tezi, že pesimismus nevedl v Schopenhauerově životě k nihilismu, absenci životního smyslu a odevzdanosti

(2) tezi, že některé Schopenhauerovy myšlenky a jejich konsekvence nemusejí být nutně interpretovány jako pesimistické v negativním slova smyslu, tj. jako naprosto bezvýhodné

(3) tezi, že pesimistické myšlení obsahuje pozitivní aspekty

Myšlenky jsou utříděny pod jednotlivé body značně uměle, některé z nich mohou být současně zařazeny pod dva či všechny tři body.

ad 1)

(a) Bylo již ukázáno, že přes dlouhotrvající nepochopení a odmítání svého díla Schopenhauer nepodlehł beznaději a pasivitě. To, spolu s jinými uvedenými příklady, vyvrací názor, že pesimismus vede k rezignaci, zoufalství a apatii.

(b) Schopenhauer našel smysl svého života v práci na svém díle. Sám se dokonce v *Životní moudrosti* vyjadřuje v tom smyslu, že činnost je nezbytným předpokladem lidského štěstí: „(...) Proto je tedy činnost - pokud možno něco dělat, aspoň se něčemu učit - nezbytná k lidskému štěstí. (...) Každý by měl něco dělat podle svých schopností.“¹⁶¹

Schopenhauerův příklad spolu s citovanou pasáží vyvrací názor, že pesimismus nutně musí ústít v neplodný život a absenci smysluplnosti.

¹⁶¹Schopenhauer, A., *Životní moudrost*, str. 51

(c) Schopenhauer přiznává možnost dosažení určité úrovně štěstí i mimo rámec asketismu. To dokazuje jak citát uvedený výše pod bodem (b), tak i tato pasáž: „*Proto je pravý, hluboký mír srdce a dokonalý duševní klid vedle zdraví nejvyšším pozemským statkem ...(...) Je-li vlastní já velké a bohaté, prožíváme nejšťastnější stav, který se dá najít na tomto bídném světě.*“¹⁶²

(d) Schopenhauer přiznává, že i v tomto světě prožíváme krásné dny a doporučuje, abychom takových okamžiků užívali vědomě a radostně.¹⁶³ To vyvrací názor, že filosofie pesimismu je slepá ke krásám a potěšením života a že se neslučuje s radostí. Naopak se domnívám, že může vést k uvědomělejšímu prožívání šťastných momentů a snad i k pocitům vděčnosti.

(e) Mám za to, že Schopenhauerova filosofie plnila v jeho životě i funkci konsolační, díky které se snadněji vyrovnával s nejrůznějšími životními těžkostmi, frustracemi a nenaplněnými ambicemi. Domnívám se, že pozitivní stav mysli, kterému se Schopenhauer těšil v posledních letech svého života, pramenil velkou měrou z jeho filosofie. Jedná se tedy o pozitivní aspekt filosofie pesimismu, rozpoznatelný přímo v Schopenhauerově životě.

ad (2)

(a) Schopenhauerova představa podstaty světa jako iracionální vůle ještě sama o sobě nezakládá důvod k pesimistické interpretaci jeho učení. Logicky se nabízí řada alternativních a dokonce opačných interpretací. Při vědomí omezenosti lidského rozumu se skutečnost, že podstata světa je rozumem neuchopitelná (a tedy také nemanipulovatelná) se jeví dokonce jako úlevná.

(b) Podstata člověka je věčná a nezničitelná¹⁶⁴.

(c) Člověk má potenciál za všemi podmíněnými jevy světa (včetně vlastního těla) rozpoznat jedinou vůli jako faktor neustálého puzení a žízně po životě. Takovým

¹⁶²Schopenhauer, A., *Životní moudrost*, str. 37

¹⁶³Tamt., str. 32-33

¹⁶⁴Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa II*, str. 339 a násl.

poznáním se mu dostává možnosti se z diktátu oné vůle osvobodit. Ve svém základě je tedy člověk svobodný. Tato svoboda spočívá v možnosti poznání a popření vůle. „*Možnost svobody, je největší lidskou výhodou ...(...). Nutnost je řídí přírody, svoboda je řídí milosti.*“¹⁶⁵ Existuje-li ovšem možnost svobody, pak se jedná v rámci Schopenhauerova učení o myšlenku optimistickou.

(d) Člověku je bytostně vlastní schopnost nesobecké lásky a soucitu. V jejich projevování je člověk svobodný.

(e) Člověk může dosáhnout nevyrušitelného stavu radostného klidu a laskavé vyrovnanosti; Schopenhauer hovoří dokonce o možnosti osvobození. Tato myšlenka přinejmenším zpochybňuje názor, že Schopenhauerovo učení je veskrze beznadějně pesimistické. Naděje se neslučuje s pesimismem.

(f) Stav, ve kterém se člověk nalézá po zrušení vůle, nemusí být nutně interpretován nihilisticky. Podle Schopenhauera se jedná o stav mimo veškerou sdělitelnou zkušenost. Není tedy důvod, proč by tento stav nemohl být chápán v intencích mystiky jako stav prostý oddělenosti subjektu a objektu, stav mimo veškerou dualitu, stav mimo zrození i smrt.

(g) V Schopenhauerově učení lze nalézt konsolační prvky, které mohou snížit pocity frustrace a dokonce i úzkost ze smrti. Této skutečnosti se využívá i v některých typech psychoterapie

(h) Jakkoliv je Schopenhauer chápán jako filosof pesimismu, jeho učení je zároveň hluboce humánní a duchovní, neboť podle Manna právě „... v *pesimistickém zabarvení jeho učení, právě v tom, že ho vede k negaci světa a k askezi; v tom, že ... pozdvihl člověka z biologické a přírodní vázanosti, že učinil jeho cítící a poznávající duši dějištěm zvratu vůle ...: v tom je jeho humanita, jeho duchovnost.*“¹⁶⁶

¹⁶⁵ Schopenhauer, A., *Svět jako vůle a představa I*, str. 320

¹⁶⁶ Mann, T., *Věčné myšlenky*, str. 28

(ch) Ačkoliv je Schopenhauerova filosofie kontaminována jeho subjektivním pesimismem, zároveň je prodchnuta myšlenkou mysteriózní fundamentální jednoty celého univerza. Taková myšlenka může být chápána daleko spíše jako optimistická než pesimistická.

ad (3)

(a) Při přípravě náročného projektu je třeba brát v úvahu všechna rizika, tedy i pesimistické scénáře. Bez toho by nebyly myslitelné takové projekty jako jsou například výpravy do vesmíru a vůbec všechny projekty, které jsou zatíženy rizikem lidských či materiálních ztrát. Kdyby takový přípravný tým byl sestaven ze samých optimistů, pak by nemohl dobře plnit svou funkci. Právě zvažování pesimistických scénářů rizika snižuje a počítá s alternativními řešeními.

(b) Filosofie pesimismu člověku radí dívat se na svět střízlivě, což napomáhá tomu, že si člověk dává reálné (byť stále ambiciózní) cíle; je ušetřen zklamání nejrůznějšího druhu, kterému se zákonitě nevyhne ten, kdo si staví "vzdušné zámky", ten, kdo lidskou společnost a mezilidské vztahy nevidí reálně. Jinými slovy, pesimistické učení napomáhá duševní rovnováze. Navíc, vědomí nestálosti a nevyhnutelné smrti uschopňuje k intenzivnějšímu prožívání krásy a malých všedních radostí.

(c) Filosofie pesimismu má nezanedbatelný pedagogický aspekt, neboť člověka nabádá k hledání hlubších hodnot. Akcentovaný důraz na pomíjivost a smrt umožňuje pevné uspořádání hodnot, které se nezhroutí při sebemenším otřesu; rovněž pomáhá vyrovnat se s faktem vlastní smrti. Když pochopíme, že vše je nestálé, pak jsme připraveni přijmout zkušenost ztráty. Vždyť co jiného nakonec můžeme očekávat? Učení pesimismu tedy před člověka klade takové a podobné otázky, ptá se, zda-li lze tento omezený život prožít plně a šťastně, přičemž se zároveň na některé tyto otázky snaží nabídnout střízlivou odpověď, která je prostá iluzí a planých slibů týkajících se "šťastné budoucnosti". Filosof pesimista žije "tady a teď" a nenechá se svést žádnou ideologií.. Je tedy imunní proti nejrozmanitějším "ismům".

(e) Každá bolestná zkušenost nás přibližuje pravdě, kterou filosofie pesimismu obsahuje. Pesimismus nám nabízí poznání, ke kterému člověk jinak bolestně dospívá,

jakoby ve zkratce; bez toho, abychom každou bolestnou zkušeností museli osobně projít.

9. Závěr

V předchozí části byly shrnuty myšlenky, které, jak věřím, dostatečně podporují teze, které jsem se pokoušel v této bakalářské práci obhájit. Na otázku z názvu této práce, tedy zda "lze Schopenhauerovu filozofii označit za pesimistickou", odpovídám tak, že již sama otázka v sobě obsahuje hodnotící aspekt. Proto i moje odpověď bude nutně zatížena určitou mírou subjektivity. Odhlédnu-li od Schopenhauerova názoru na "bezútěšnost" života, pak - vezmu-li v úvahu, že učení tohoto filosofa nabízí i cestu k překonání resp. osvobození se od této bezútěšnosti, pak musím odpovědět, že v tomto smyslu jeho učení jako pesimistické nemohu označit. Dokonce si dovolím poznamenat, že Schopenhauera nelze považovat za člověka, který byl pesimistou v extrémním smyslu toho slova. Neboť jak Joan Robinsonová s jistou mírou nadsázky říká: „*Kdokoliv, kdo píše knihu s jakkoliv pochmurným poselstvím, musí být nezbytně optimista. Jestliže pesimisté skutečně věří tomu, co hlásají, pak nedává žádný smysl o tom psát.*“¹⁶⁷

Současně doufám, že se mi podařilo filosofii pesimismu představit jako myšlenkovou koncepci, která není pouhou negací optimismu, ale jako autonomní učení, které má své nepopíratelné pozitivní aspekty. Pokládám toto učení za způsob vidění světa, které akceptuje skutečnost, že člověk je zajatcem času a že je tudíž smrtelnou bytostí. Krom toho pesimismus počítá se skutečností, že proměnlivý svět nebere ohled na naše přání, která často zůstávají nenaplněna. A tak je jen na člověku samotném, zda a jaký smysl dokáže dát svému životu; rovněž jeho vnitřní mír či dokonce štěstí závisí jen a jen na něm samotném. Namísto odmítání skutečnosti jaká je (jak činí falešný optimismus), učení pesimismu skutečnost bez výhrad akceptuje. Učí nás tedy žít v rámci nepřekročitelných limitů a podmínek, které nelze změnit (čas, stárnutí, smrt...) To člověku umožňuje objevit svůj vlastní smysl (Camus) nebo hledat osvobození v popření vůle (Schopenhauer). Jsem tedy přesvědčen, že učení pesimismu představuje alternativu k bezbřehému optimismu, který předkládá bezproblémovou vizi světa a nabízí "šťastnou budoucnost", ke které společnost někdy v bližší či vzdálenější budoucnosti dospěje. Nejen celá známá historie spolu se dvěma světovými válkami, které se odehrály v minulém století, ale i současná politická a ekonomická situace potvrzují, že pesimismus je realitě bližší, než se nepoučenému pohledu může zdát.

¹⁶⁷ Dienstag, J.F., *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, str. 265

Na závěr této práce si dovolím ocitovat I.Yaloma. Jakkoliv kriticky se Yalom k učení Arthura Schopenhauera staví, pak mu nemůže upřít jeho význam: „*Mnoho velikánů, nejen Thomas Mann, vyjádřilo Schopenhauerovi svůj vděk. Tolstoj nazval Schopenhauera 'géníem par excellence mezi muži'. Pro Richarda Wágnera byl 'darem z nebes'. Nietzsche řekl, že jeho život už nikdy nebyl jako dřív, poté co si v jednom antikvariátu v Lipsku koupil potrhaný svazek Schopenhauera... Schopenhauer provždy změnil intelektuální mapu západního světa, bez něj bychom měli velmi odlišného a slabšího Freuda, Nietzscheho, Hardyho, Wittgensteina, Becketta, Ibsena, Conrada.*“¹⁶⁸

¹⁶⁸ Yalom, I.D., *Léčba Schopenhauerem*, str.54

10. Použitá literatura

- Abendroth, Walter: *Schopenhauer*, Olomouc : Votobia, 1995. ISBN 80-85885-34-4
- Arzenbacher, Arno: *Úvod do etiky*, Zvon, Praha 2001. ISBN 80-200-0917-5
- Bhikkhu Nāṇajīvako: *Schopenhauer and Buddhism*. Kandy, Sri Lanka, Buddhist Publication Society 2009. ISBN 955-24-0047-3
- Bible*, ekumenický překlad, Ekumenická rada církví, 1984. ISBN není
- Blecha, Ivan: *Filosofický slovník*, Olomouc : Fin, 1995. ISBN 80-7182-014-8
- Dhammapadam*. Praha: Odeon 1992, ISBN 80-207-0362-4
- Dienstag, Joshua Foa: *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, Princeton University Press, 2006. ISBN-13:978-0-691-12552-7
- Drapela, Victor, J.: *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997. ISBN 80-7178-134-7
- Encyclopedia of Philosophy*, New York 1967, p. 114 (Passage on Pessimism from Leroy Loemaker). ISBN 10: 0028949501
- Epiktétos: *Rukojeť; Rozpravy*, Praha : Svoboda, 1972. ISBN není
- Epiktétos: *Moudrost stoika Epiktéta*. Votobia, Olomouc 1996. ISBN 80-7198-047-1
- Fink, Eugen: *Oáza štěstí*, Mladá fronta, Praha 1992. ISBN 80-204-0224-1
- Frankl, Viktor: *A přesto říci životu ano*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2006, ISBN 80-7192-866-6
- Hartl, P., Hartlová, H.: *Psychologický slovník*, Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-569-1
- Hrdlicka, Michal (2002). *Arthur Schopenhauer - Filosofie pesimismu jako léčebný prostředek deprese*. *Československá psychologie*, 46, 1, 75-82.
- Hunt, Morton: *Dějiny psychologie*, Portál, Praha 2000. ISBN 978-80-7367-814-2
- John M. Rist: *Stoická filosofie*, Oikúmené, Praha 1998. ISBN 80-86005-06-5
- Lesný, Vincenc: *Buddhismus*. Olomouc: Votobia 1996, ISBN 80-7198-062-5
- Machovec, Dušan: *Dějiny antické filosofie*. Praha : SPN, 1973. ISBN není
- Mann, Thomas: *Věčné myšlenky*. Fr. Borový, Praha 1948. ISBN není
- Markus, Aurelius, Antonius: *Hovory k sobě*. Toužimský a Moravec, Praha 1948. ISBN není
- Nietzsche, Fridrich: *Duševní aristokratismus*. Votobia. Olomouc 2001. ISBN 80-7198-473-6
- Nietzsche, Fridrich: *Tak pravil Zarathustra*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7388-147

- Nietzsche, Friedrich: *Zrozené tragedie čili Helénství a pesimismus*. Vyšehrad, Praha 2008. ISBN 978-80-7021-920-1
- Nietzsche, Friedrich; Kouba, Pavel, *Mimo dobro a zlo : předehra k filosofii budoucnosti*. Praha : Aurora1998.ISBN 80-85974-54-1
- Thera, Nyanasatta: *Základy buddhismu*. Nakladatelství Alternativa, Praha1992. ISBN 80-85993-16-3
- Ricken, Friedo. *Antická filosofie*. Olomouc, 1999. ISBN 80-7182-092-X
- Seneca, Lucius Annaeus: *O duševním klidu*. Praha : Odeon 1999. ISBN 80-207-1020-5
- Schopenhauer, Arthur: *Životní moudrost*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1992, ISBN 80-205-0217-3
- Schopenhauer, Arthur: *Svět jako vůle a představa sv. I a II*. Nová tiskárna Pelhřimov, 1997. ISBN 80-901916-4-9
- Stark, Stanislav: *Filozofie 18.-20.století*. Plzeň 2009. ISBN 978-80-7380-206-6
- Störig, Hans, Joachim: *Malé dějiny filozofie*, Zvon, Praha 1999. ISBN 80-7113-236-5
- Thera, Nyanasatta: *Základy buddhismu*. Praha: Nakladatelství Alternativa 1992, ISBN 80-85993-16-3
- Webster's New World Dictionary*, Prentice Hall. New York 1989, ISBN 0-13-949298-4
- Weisedel, Wilhem: *Zadní schodiště filosofie*. Olomouc:Votobia 1993.ISBN 80-85619-36-9
- Yalom, Irvin, D.:*Léčba Schopenhauerem*. Praha, Portál 2000, ISBN 978-80-7367-827-2

internetové zdroje:

- [http://www.jstor.org/sici?sici=0031-8108\(189301\)2:1%3C24:AAP%3E2.0.CO;2-W&](http://www.jstor.org/sici?sici=0031-8108(189301)2:1%3C24:AAP%3E2.0.CO;2-W&)
J. Clark Murray (1893). An Ancient Pessimist. *Philosophical Review* 2 (1):24-34
[použito 10.10.2011.]
- <http://plato.stanford.edu/entries/schopenhauer> [použito 10.10.2011.]
- <http://CCS.ntu.edu.tw/FULLTEXT/JR-PHIL/peter2.htm> (SCHOPENHAUER AND BUDDHISM By Peter Abelson in *Philosophy East and West*, Volume 43, Numer 2, April 1993, P.255-278) [cit.10.01.2012]
- www.cardiff.ac.uk/philosophy/989022 [cit.10.01.2012]
- <http://construct.haifa.ac.il/~ilangz/pessimis.html>[cit.10.01.2012]
- http://www.cyberspacei.com/jesusi/authors/guyon/spiritual_progress/ontheway_to_god.htm (Guyon, Jeanne: *On The Way to God*) [cit.15.03.2012]
- http://www.christnet.cz/diskuse/archiv/tema_1818.html [cit.15.03.2012]

11. Resumé

The objective of this work is to point out Schopenhauer's ideas which could be interpreted in a way which allows to consider them not in a strict pessimistic meaning; in fact, to find out whether some of them contain any positive aspects.

Besides that, this work also dispute the common perception that pessimism must somehow necessarily issue in behaviors of resignation and withdrawal. Instead of that the work emphasizes positive aspects of the pessimistic philosophy.

